

# Limburg en de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen

Bijdragen uit de periferie  
1849-1912

Lou Spronck

## Ter nagedachtenis aan Harrie Leenders (1950-2017)

Harrie Leenders, leraar Nederlands aan het Bernardinuscollege te Heerlen, was een onverzadigbaar verzamelaar van negentiende-eeuwse literatuur, waarover hij ook publiceerde, zie: "Oet de kleine republiek". L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck en zijn "humoreske" over Neutraal Moresnet, *De Maasgouw* 127 (2008) 130-138. Zijn plan om een artikel te wijden aan het in Maastricht gehouden *Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres* van 1910 heeft hij helaas niet kunnen uitvoeren. 66 jaar oud, overleed hij te Heerlen op 4 februari 2017.

In de periode 1849-1912 is er, afwisselend in een Belgische en een Nederlandse stad, 32 maal een Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres (NTLC) gehouden: vier keer in Gent en in Antwerpen, drie keer in Brussel, twee keer in Amsterdam, Brugge en Maastricht, eenmaal in Leuven, Mechelen, Kortrijk, Utrecht, Den Bosch, Rotterdam, Den Haag, Middelburg, Kampen, Breda, Arnhem, Dordrecht, Nijmegen, Deventer en Leiden.<sup>1</sup> De benaming van het eerste, in Gent gehouden Congres (1849) was eenvoudig 'Nederlandsch Congres'. De twee volgende (Amsterdam 1850 en Brussel 1851) werden geëtiketteerd als 'Nederlandsch Letterkundig Congres', en vanaf het vierde (Utrecht 1854) vonden de Congressen plaats onder de vlag die de lading nog wat beter dekte: 'Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres'.<sup>2</sup> Deze benaming kan de suggestie wekken dat we te maken hebben met een wetenschappelijk congres van neerlandici. Dat is niet het geval: de congresbijdragen en de discussies waaierden uit tot ver over de grenzen van de filologie (de wetenschap van de taal- en letterkunde).<sup>3</sup>

### **Ter oriëntatie: de Groot-Nederlandse gedachte, de Vlaamse Beweging, en Limburg**

De aanleiding voor de organisatie van het Congres in Gent was de wens om de scheiding te repareren die de Belgische revolutie van 1830 tussen de taalbroeders van Noord en Zuid had teweeggebracht. In de uitnodigingsbrief aan potentiële deelnemers werd gewezen op het belang van 'gemeenschappelyke geestontwikkeling' van 'volkeren van eenzelfden stam en eene zelfde tael, ofschoon door afzonderlyke

staetsbesturen beschermd'.<sup>4</sup> Die laatste opmerking was van politiek belang. Want aan het gegeven dat er twee afzonderlijke staten waren, Nederland en België, mocht door de congresdeelnemers niet gesleuteld worden. Politiek was taboe op het Congres; voor het zaaien van politieke onrust was er geen plaats. Daar konden beide regeringen in Brussel en Den Haag op rekenen. Aan de basis van de ontmoeting lag de taaleenheid van Nederland en Vlaanderen, de 'Groot-Nederlandse gedachte'. Deze Groot-Nederlandse gedachte en het smeden en onderhouden van broederschapsbanden op basis van taalkundig-culturele gemeenschappelijkheid zou, ook voor volgende Congressen, de blijvende bron van inspiratie zijn.

Een complicerende factor vanaf het eerste Congres was, dat de Zuidnederlandse deelnemers tevens geïnspireerd werden door de Vlaamse Beweging. Deze campagne werd gedragen door een groep bewogen flaminganten die streefde naar de taalkundige, literaire en politieke emancipatie van het Vlaamse volk. Het waren idealisten, die zich bekommerden om de teloorgang van de Vlaamse taal en cultuur. Zij zagen hoe het leven van het Vlaamse volk leed onder de verfransing van de bovenlaag, waartoe zij zelf behoorden. Het is dan ook begrijpelijk dat zij er niet tegen ageerden. Maar met het oog op de gewenste praktische resultaten kreeg hun streven in de jaren 1840 een meer strijdbaar karakter. Behalve op taalgelijkwaardigheid richtten zij zich nu ook op culturele en politieke gelijkwaardigheid. Waar het hart van vol was, liep de mond van over. Ook op de Congressen lieten zij steeds luider van zich horen. Maar omdat politieke implicaties

1 Theo Bovens wijdde zijn kandidaatsscriptie *Nieuwe Geschiedenis* (1981) aan *De Nederlandse Taalcongressen in relatie met de Limburgse integratie in Nederland 1830-1875*. In zijn doctoraalscriptie (1987), *De brug tussen Vlaanderen en Nederland*, verbreedde hij het onderwerp door nader in te gaan op 'de Limburgse reacties op de Vlaamse beweging 1830-1875'. Van beide scripties heb ik dankbaar gebruik gemaakt ter controle en verfijning van verzamelde gegevens. Als er sprake was van aanvulling, heb ik er in een noot expliciet naar verwezen.

2 Zie: *NEVB*, deel, 2190.

3 Fasel/Maas 1979.

4 De Clerck 1979, 74.

van congreshandelingen hoe dan ook voorkomen moesten worden, werd de uitvoering van moties die bij de Belgische regering verkeerd konden vallen of de Belgisch-Nederlandse betrekkingen konden schaden, door de congresleiding aangehouden – in de hoop dat van uitsstel afstel zou komen – of via de instelling van ad hoc-commissies naar de coulissen gedirigeerd.

Bij de zuidelijke taalbroeders was de behoefte aan actie, aan congresbesluiten die een steun in hun rug konden zijn, veel groter dan bij de Noord-Nederlandse congresdeelnemers die het filologisch (taal- en letterkundig) karakter van de Congressen vooropstelden. Zij waren afkerig van onderwerpen met een politieke lading of waren er niet in geïnteresseerd; de behoeften van de Vlaamse Beweging waren de hunne niet. Bij de Vlaamse taalbroeders was er bijgevolg teleurstelling over dit onbegrip, soms ook gekwetstheid over de misplaatst-superieure toon waarop Noord-Nederlanders daar wel eens uiting aan gaven. Ook sociaal-culturele verschillen – omgangsvormen, taalgebruik – bleken soms hinderlijk in plaats van verrijkend. Zo nu en dan stak ook de slang van de religieuze en mentale tegenstelling de kop op: protestanten versus katholieken, conservatieve Noord-Nederlanders tegenover liberale Vlamingen.

Het spirituele karakter van de groep congressisten uit Noord en Zuid was dus complex. Maar de complexiteit van de groep Vlaamse deelnemers en van hun doelstellingen was veel groter. In eerste instantie waren zij weliswaar Vlaming en voelden zij zich leden van de Nederlandse stam, maar daarna traden hun verschillen aan het licht: zij waren lauw katholiek of ultramontaan, agnost of antiklerikaal, supporter van een Vlaams-Belgisch particularisme of voorstander van integratie in de Noord-Nederlandse taal- en lettercultuur. Volgens Pieter Geyl, de geschiedschrijver van



De beeldenaar van de Taalunie-penning toont de koppen van Ferdinand Snellaert en Jozef Alberdingk Thijm, initiatiefnemers van het eerste Nederlandsch Congres in 1849.

de Nederlandse stam, heeft het ontbreken van politieke eenheid bij de Vlaamse Groot-Nederlanders de realisering van de doelen van de Vlaamse Beweging ernstig vertraagd. 'De Vlaamse Beweging voegde zich naar het Belgische staatsleven zoals zij het in werking vond'. Bijgevolg participeerden haar aanhangers in verschillende partijen, die echter geen van alle primair gericht waren op Vlaamsgezinde hervormingen.<sup>5</sup> De strijd van de Vlaamse Beweging voor formele gelijkstelling van de twee talen in België heeft geduurd tot de Gelijkheidswet van 1898. De doorvoering van gelijkwaardigheid in de dagelijkse praktijk was daarmee overigens nog lang niet bereikt.

Los daarvan bleef er, in Vlaanderen en in Nederland, werk aan de winkel ter verspreiding van de Groot-Nederlandse gedachte, die op de Congressen gevierd en gepropageerd werd. Pas na de Tweede Wereldoorlog vond dit streven zijn bekroning in de Nederlandse Taalunie, die in 1980 door de Belgische en Nederlandse regeringen gezamenlijk werd opgericht.

5 Pieter Geyl, *Noord en Zuid. Eenheid en tweehed in de Lage Landen*, Aula 40, Utrecht-Antwerpen 1960, 33-34.

Welke relaties bestonden er in de negentiende eeuw tussen Limburg – daarmee bedoelen we in dit artikel steeds Nederlands Limburg, tenzij anders vermeld – en de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen? Limburg lag in de periferie van het taalgebied; de meest nabije Groot-Nederlanders woonden op afstand, in de regio Gent-Antwerpen-Brussel. Toch heeft er in de jaren 1840-1843 een nauwe samenwerking bestaan tussen Henri Peters (Rolduc) en kanunnik Jan David (Leuven). Samen redigeerden zij het onderwijskundige tijdschrift *De Middelaer*, totdat Peters' benoeming tot directeur van Rolduc daaraan noodgedwongen een einde maakte. Een kwart eeuw later zou Willem Everts, vanaf 1868 directeur van Rolduc, de Groot-Nederlandse contacten weer opnemen en een regelmatig bezoeker van de Congressen worden. *Trait d'union* daarbij was de Amsterdammer Jozef Alberdingk Thijm. Via diens zwager, de architect Pierre Cuypers, werden ook Jan Willem Brouwers en Michael Smiets, docenten aan het Bisschoppelijk College van Roermond, in het Groot-Nederlands verbond betrokken. Verder was er in Limburg een aantal individuele Groot-Nederlanders, belijdend, maar niet actief, vaak oud-studenten van Rolduc of alumni van de Leuvense Alma Mater. Weinigen waren als deelnemer bij de Congressen aanwezig en hun bijdrage was bescheiden. Een enkeling slechts participeerde als supporter in de Vlaamse Beweging. Alleen de oud-Limburgers Pieter Ecrevisse en Jan Michiel Dautzenberg hebben een rol van betekenis gespeeld, zowel op de Congressen als in de Vlaamse Beweging. Zonder dat er sprake was van een literaire achterban in Nederlands Limburg, hebben zij in en door hun literaire werk hun geboortegrond geëerd.

Met twee Congressen in Maastricht (1875 en 1910) was onze provincie niettemin opvallend vertegenwoordigd. Wat heeft of wie hebben het gemeentebestuur bewogen om naar de organisatie ervan te solliciteren, er zelfs de looper voor uit te leggen? Wat hebben de twee Congressen betekend voor Maastricht en voor Limburg, voor het literaire klimaat in het bijzonder? En heeft de Groot-Nederlandse gedachte er wortel kunnen schieten?

### De taalsituatie in Vlaanderen na de scheuring

Over de oorzaken van de scheuring van Noord en Zuid in 1830 is veel geschreven. In hun verzet tegen het autoritaire bewind van koning Willem I verenigden liberalen en katholieken in de zuidelijke provincies zich met de roep om vrijheid. De revolutie die het Zuiden (België) in augustus-september 1830 losscheurde van het Noorden ('Holland'), bracht België de vrijheden waar zijn burgers om gevraagd hadden. Daaronder ook de vrijheid van taalgebruik. Het lag in het jonge België voor de hand dat Frans als officiële taal werd gekozen. Dat was immers de taal van zijn burgerij, de ontwikkelden en de bemiddelden, ook in Vlaanderen. Weinigen slechts waren zich er toen van bewust dat Vlaanderen deel was van de Nederlandse taalstam en dat de keuze voor het Frans daar dus 'anti-nationaal' was. Weinigen beseften ook, dat zij die het Frans niet beheersten, daardoor buitenspel waren geplaatst. Alleen via het Frans was stijging op de maatschappelijke ladder mogelijk.<sup>6</sup> Ook de leiding van de katholieke kerk in België, de hogere geestelijkheid, heeft de superioriteit van het Frans te lang geaccepteerd, en deze eerder bevorderd dan geremd.<sup>7</sup>

6 Vanacker 1985, 138, met de bewogen getuigenis van Jan Ignaas De Beucker tijdens het 13e NTLT te Antwerpen in 1873: 'Ik stem toe (...) dat wij verbasterd zijn, maar de reden daarvan is, dat de gemeenschap tusschen het volk en het openbaar Bestuur geschiedt in eene vreemde taal (...). Wij zijn verbasterd, omdat de opvoeding geheel in Fransche handen is, omdat men hier met zijne eigene taal niets is of zijn kan'.

7 Zie ook: Elias 1963-1965, deel 4, 335-336.

Eigenlijk was er anno 1830 weinig nieuws onder de zon. Al in 1788 had Jan Baptist Verlooy in zijn *Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden* gewezen op de gevaarlijke sociale gevolgen van de verfransing. Johannes Mathias Schrant, door Willem I aangesteld als hoogleraar Nederlands aan de universiteit van Gent, vond Verlooy's essay van zo groot belang dat hij het in 1829 liet herdrukken. In 1832 publiceerde Philip Blommaert het vlugschrift *Aenmerkingen over de verwaarloozing der Nederduytsche Tael*, waarmee hij het stokje overnam. Er ontstond in Gent een groep gelijkgezinde 'Nederlandse' flaminganten (vooralsnog zeker niet anti-Frans gestemd): Jan Frans Willems, Philip Blommaert, Ferdinand Augustijn Snellaert, Jan Hendrik Bormans, Prudens van Duyse. De leden van deze orangistisch getinte Gentse groep bewaarden goede herinneringen aan de door Willem I gestimuleerde opleving van de Nederlandse taal en cultuur. Samen met een Vlaams-romantisch geïnspireerde groep Antwerpenaren – Hendrik Conscience, de broers Jan en August Snieders, Theodoor van Rijswijk, Jan van Beers – hebben zij de Vlaamse Beweging in gang gezet.<sup>8</sup> Tot hun doelstellingen behoorden het behoud en de ontwikkeling van de Nederlandse taal in Vlaanderen, zo mogelijk in samenwerking met hun Noord-Nederlandse taalbroeders, en de ontwikkeling van de Nederlandse stam (de cultuur- en taalgenoten).

In Waalse en Brusselse kringen, die het Frans met vanzelfsprekende overtuiging als taal van de natie beschouwden, werden de activiteiten van de Vlaamse Beweging begrijpelijkerwijs als anti-nationaal ervaren. Het bestaan van Vlaamse letteren werd er wel erkend, maar alleen de Frans-Belgische literatuur werd geacht het vereiste niveau te hebben. De naar Brussel uitgeweken Maastrichtenaar André van Hasselt (1805-1874), die soms ook Nederlandse



▲ Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872). Hij initieerde en opende het eerste Nederlandsch Congres, Gent 1849.

▼ Jozef Alberdingk Thijm (1820-1889), de Noord-Nederlandse Groot-Niederlander.



8 Verberne 1947, 300-302; Willemsen 1981, 61.

verzen schreef, vond in alle oprechtheid dat het Frans ‘la véritable langue des idées’ was.<sup>9</sup> Hij stond daarmee niet alleen; het was communis opinio in heel West-Europa.

### Ontwikkeling van de Groot-Nederlandse gedachte

Het Verdrag van Londen, dat in 1839 een streep zette onder het Belgisch-Nederlandse conflict, betekende voor het politieke leven in België, dat het unionisme (het samen werken van liberalen en katholieken aan de opbouw van de jonge staat) werd losgelaten, waardoor er in Vlaanderen naast een liberaal gekleurde Vlaamse Beweging een katholieke kwam te staan. Deze tweespalt, die goed twintig jaar later uitmondde in een fanatieke strijd tussen antiklerikale liberalen en katholieke ultramontanen, was een permanente rem op het door leden van beide partijen gedeelde streven naar culturele, dus ook talige, ontwikkeling van het Vlaamse volk.<sup>10</sup> Een niet aflatende stoorzender daarbij was lange tijd het West-Vlaamse taalparticularisme, dat zich schrap bleef zetten, bijvoorbeeld door symbolisch een Vlaamse spelling (ae, ue, y in plaats van aa, uu, ij) te blijven hanteren.<sup>11</sup> En dan was er natuurlijk het structurele conflict tussen Waals en Vlaams, waaraan de licht complicerende factor van het Duits als derde taal in Oost-België kan worden toegevoegd.

Het plan van een groep Gentse flaminganten rond Jan Frans Willems (1793-1846) om te gaan werken aan de ontwikkeling van de Nederlandse taal en de eenheid van de Nederlandse stam zou dus geen sinecure zijn. De wond van de scheiding tussen België en Nederland schrijnde nog. De Belgen hadden

hun handen vol aan de opbouw van de eigen natie en beleefden hun eerste politieke conflicten. ‘Holland’, verlost van de miltzieke Belgen, koesterde zich wereldvreemd in de ijdele droom van ‘Oud-Nederland’. De geesten leken nog niet rijp voor een Groot-Nederlandse samenwerking op basis van de taaleenheid. Toch durfde Ferdinand Augustijn Snellaert (1809-1872) het aan. Na het overlijden van Jan Frans Willems was hij de leidende figuur bij de Gentse flaminganten, en in de Amsterdammer Jozef Alberdingk Thijm (1820-1889) had hij een bekwaam medestander gevonden.<sup>12</sup>

Op 26 augustus 1849 werd in de aula van de universiteit van Gent het ‘Nederlandsch Congres’ geopend. Er waren vijftientig Vlamingen aanwezig en twaalf Noord-Nederlanders. Bij de laatsten ook de in Maastricht woonachtige inspecteur primair onderwijs Bernard Schreuder (1787-1862), die onder Willem I directeur geweest was van de kweekschool te Lier.<sup>13</sup> De breedte van het werkterrein was uitdagend en het samenzijn van stamgenoten weldadig. Hoewel Snellaert het Congres bedoeld had als een eenmalige aangelegenheid, besloten de deelnemers unaniem tot herhaling. Bijgevolg kon de Nederlandse Congresvoorzitter Abraham des Amorie van der Hoeven (1798-1855), die in zijn slotrede het onderscheid tussen volkseenheid en staatseenheid nog eens onderstreepte, ‘de broeders uit het Zuiden’ uitnodigen om het jaar daarop ‘het feest te hernieuwen der verbroedering van het Noorden en het Zuiden’.<sup>14</sup> In september 1850 vond in Amsterdam het tweede Congres plaats. Meer dan 250 personen werden als congreslid ingeschreven. Een traditie was geboren. Het doel zou onveranderd blijven: het behoud van

9 Elias 1963-1965, deel 2, 96-98.

10 Over de ideologische verdeeldheid in de Vlaamse literatuur, zie: Couttenier 1998, p. 1946-1948.

11 In meerderheid keerden de Vlaamse congresgangers zich op de Brugse Congressen van 1862 en 1884 tegen het West-Vlaamse taalparticularisme. Zie: Elias 1963-1965, deel 3, 180, 196-197.

12 Willemsen 1981, 61. Zie ook Leerseen 2006, 116-119; Van Rijnlandse zangkoorfeesten naar Nederlandse Congressen.

13 Bovens 1987, 86-87.

14 De Vroede 1949, 221-222; Willemyns 1991, 14-15.

de Nederlandse stam en het behoud van de gemeenschappelijke taal.<sup>15</sup>

De belangstelling voor de Congressen wisselde. Na Amsterdam 1850 viel de belangstelling in Brussel 1851 (71) tegen, terwijl het aantal 'leden' in Rotterdam 1865 (1218) nooit werd overtroffen.<sup>16</sup> Leden waren er in twee categorieën: 'Congresleden in den eigenlijken zin des woords zijn alleen zij, die een onderwerp komen behandelen, of vroeger reeds een Congres hebben bijgewoond (...). Alle andere personen, die van eene toegangskaart voorzien zijn (...) mogen de werkzaamheden bijwonen en het woord voeren'. Er waren dus zoveel leden als er toegangskaarten verkocht werden (à raison van 2 gulden en 50 cent of vijf Belgische franken).<sup>17</sup> Het aantal leden-congresgangers fluctueerde van (naar schatting) 50 tot 200. Daarnaast waren er soms honderden leden-donateurs, grotendeels uit de organiserende stad zelf afkomstig.<sup>18</sup> Maar in alle gevallen was er aandacht van de pers in heel Nederland en Vlaanderen en was er dus sprake van internationale uitstraling.

Dat was dan ook de reden dat gemeentebesturen voor de congressisten de looper uitlegden. De organiserende steden, zeker de middelgrote, maakten zich op als voor een Limburgse bronk. In samenwerking met de Regelingscommissie van het Congres zorgden stadsbestuur en stedelijke verenigingen voor een flankerend programma, dat voor burgerij en buitenlui aantrekkelijk was en soms van bijzaak hoofdzaak leek te worden. Nederlandse en Belgische kranten deden gedetailleerd verslag, zowel van de spreekbeurten als van de illuminatie, de evenementen en de sfeer in de feest-

tende stad. Reglementaire bepalingen zorgden ervoor dat ook op het congres zelf de vrede niet verstoord werd: getuigenissen met een politiek of religieus karakter waren taboe, en de staatkundige constellatie, waarover in 1839 definitief beslist was, moest geëerbiedigd worden.<sup>19</sup> Dat zette een rem op de vrije meningsuiting. Zo merkte L.G. Visscher bij het 4<sup>e</sup> Congres (Utrecht 1854) sarcastisch op dat men wel mocht hopen dat de eenheid der Nederlanden hersteld zou worden, maar dat men dat niet mocht zeggen.<sup>20</sup> Een positief geluid op hetzelfde Congres was het eerste verslag, door Matthias de Vries (1820-1892), over de voortgang van het werk aan het grote *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (WNT), waartoe op het 2<sup>e</sup> Congres in 1850 besloten was.<sup>21</sup>

In de reeks Nederlandsche Congressen kan men drie perioden onderscheiden. De eerste twaalf (Gent 1849 – Middelburg 1872) waren levendige bijeenkomsten van geleerde heren, sommige vergezeld van hun eega's. Hevige discussies werden er niet gevoerd, scherpe eisen werden niet geformuleerd. Typerend is de hoffelijkheid van de Noord-Nederlanders jegens hun Vlaamse collega's, al toonden zij weinig begrip voor de Vlaamse taalstrijd – de taal was in het Noorden immers niet bedreigd. De Vlamingen van hun kant behoefden dringend steun bij hun politieke strijd, maar verzuimden die behoefte expliciet onder de aandacht te brengen. Wat dit betreft vormde het 9<sup>e</sup> Congres (Gent 1867) een uitzondering. Hier lieten de liberale aanhangers van de Groot-Nederlandse gedachte duidelijk van zich horen.<sup>22</sup> Max Rooses, de secretaris van het Gentse Congres, constateerde in een indringende nabeschou-

15 De Vroede 1949, 221; Verberne 1947, 304; Elias 1963-1965, deel 1, 138; de Clerck 1966, 42-46.

16 Bovens 1981, 36.

17 Citaat uit het *Programma van het 14e NTLIC* Maastricht 1875, 3, 21.

18 Schattingen op basis van het overzicht van de Congressen 1 t/m 14 (1849-1875) in Bovens 1981, 36.

19 Bovens 1981, 28.

20 Elias 1963-1965, deel 2, 339.

21 Hans Heestermans, 'Het WNT en de Taal- en Letterkundige Congressen', *De Negentiende Eeuw* 5 (1981) 78, 80.

22 Willemyns 1991, 15-16; de Vroede 1949, 222-223.

wing over de eerste negen Congressen: 'De lijn tusschen Noord en Zuid is nog immer meer dan eene gekleurde streep'. Op het gebied van taal en letteren was wel voortgang gemaakt, maar 'op het vaste terrein der praktijk waren nog weinig stappen ter verbroedering gedaan'. Hij wilde dat de beide regeringen bij de zaak betrokken werden en wenste veranderingen in de organisatie om aan de vrijblijvendheid een eind te maken.<sup>23</sup> Daarmee liep hij in het spoor van Pieter Ecrevisse, die in 1860 (6<sup>e</sup> Congres Den Bosch) en opnieuw in 1867 (9<sup>e</sup> Congres Gent) gepleit had voor een praktische aanpak: maatregelen die het verkeer tussen Noord en Zuid zouden bevorderen.<sup>24</sup>

Tijdens de tweede periode, van het 13<sup>e</sup> Congres (Antwerpen 1873) tot en met het 20<sup>e</sup> (Amsterdam 1887), toen de Vlaamse Beweging door de tegenstelling antiklerikalen versus katholieken verlamd werd, ondervonden de Congressen de weerslag daarvan. Ze misten levendigheid en vuur en hadden, schrijft Elias, 'lood in de vleugels'. In 1887 lieten de jongeren rond *De Nieuwe Gids* weten dat zij het 20<sup>e</sup> Congres in Amsterdam niet zouden bijwonen. In die 'ménagerie' (dierentuin) wensten ze niet 'mee te gaan brullen'. Het effect van hun opstelling was ook in het Zuiden merkbaar, want pas na vier jaar zou er het volgende Congres plaatsvinden.<sup>25</sup>

Met dat 21<sup>e</sup> Congres (Gent 1891) begon de derde periode. Het aantal deelnemers in Gent was boven verwachting en er werd met engagement en verfrissende openheid gediscussieerd. Van toen af gingen de Congressen tevens func-

tioneren als forum waar het programma van de Vlaamse Beweging besproken en vastgelegd werd. Dat was in die jaren gericht op 'integrale vernederlandsing van Vlaanderen en de vernederlandsing van de Gentse universiteit'.<sup>26</sup> Noord-Nederland werd aanvaard als culturele voedingsbodem voor het Vlaams cultuurleven, maar 'in het teken van een groeiend gevoel van Vlaamse zelfstandigheid'. Dus geen assimilatie, maar toenadering op voet van gelijkheid.<sup>27</sup> Hierbij moet worden aangetekend dat de Noord-Nederlandse congresgangers, die behalve door de Groot-Nederlandse gedachte, vooral gedreven werden door een filologische, op taal en letterkunde gerichte interesse, altijd afstand bewaard hebben ten opzichte van de politieke ambities van hun Vlaamse collega's.<sup>28</sup> De opmerking van Karel de Clerck dat 'de in het zuiden gehouden Congressen steeds levendiger en vaak ook rumoeriger ogenblikken bereikten dan in het Noorden' is in dit verband goed te begrijpen.<sup>29</sup>

In 1895 werd het Algemeen Nederlands Verbond (ANV) opgericht. Zijn doelstelling was de ontplooiing van de Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap en de bevordering van de samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland op elk gebied. Vanaf 1896 verzorgde het de uitgave van *Neerlandia*, met 'nieuws over de Nederlandsche taal en stam over gans de wereld'.<sup>30</sup> Het ANV nam de forumfunctie voor Vlaamsgezinden van links en rechts grotendeels over. De Congressen konden zich zodoende weer richten op de filologische werkzaamheden en de ontmoeting in Groot-

23 Rooses 1867, 76, 83, 123-133. Max Rooses (1839-1914) speelde op de Congressen in de jaren 1867-1896 een zeer actieve rol. Over hem: *NEVB*, deel 3, 2658-2662.

24 *Handelingen 6<sup>e</sup> NTLC Den Bosch 1960*, 34-41; *Handelingen 9<sup>e</sup> NTLC Gent 1867*, 261.

25 De Clerck 1979, 77; Elias 1963-1965, deel 3, 191, 193; Willemsen 1981, 70.

26 Willemyns 1991, 16; Willemsen 1981, 70.

27 Elias 1963-1965, deel 4, 280, 306, 313.

28 De Vroede 1949, 223-224; Vanacker 1985, 137.

29 De Clerck 1979, 76. Zie ook Willemsen 1981, 60, 64-67.

30 Elias 1963-1965, deel 4, 292-293. Het ANV telde in 1908 meer dan 10.000 leden.



Nederlands verband.<sup>31</sup> Het 29<sup>e</sup> Congres (Brussel 1906) was groots opgezet en imponeerde, ook door de gewekte verwachtingen voor samenwerking van Noord en Zuid in de toekomst. De Handelingen bevatten liefst 124 bijdragen en verschenen in twee delen. In 1912 werd het 32<sup>e</sup> Congres in Antwerpen gekoppeld aan de honderdste verjaring van Conscience's geboorte. Haarlem zou in augustus 1914 het 33<sup>e</sup> Congres organiseren, maar het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verijdelde de realisering.<sup>32</sup>

### Bijdragen van oud-Limburgers (1849-1872)

In de eerste periode van de Congressen hebben de oud-Limburgers Pieter Ecrevisse (1804-1879) en Jan Michiel Dautzenberg (1808-1869) een opvallende rol gespeeld, ook door hun voordrachten.<sup>33</sup>

Ecrevisse – in 1839 vanuit Sittard naar Eeklo uitgeweken – sprak op het eerste Congres (Gent 1849) ‘over de ontwikkeling der nederduitsche tael- en letterkunde in de zuidoostelyke belgische provincien onder het ryk der Nederlanden’. Hij was uitgesproken positief over de onderwijspolitiek van Willem I, die in het lager, middelbaar en hoger onderwijs tal van verbeteringen doorvoerde, in het bijzonder met betrekking tot het Nederlands (‘nederduitsch’). De invloed van ‘dit echt nationaal onderwijs’ was voor Limburg ‘overheilsaem’. De jeugd liet er ‘den wansmakelyken tongval’ varen en leerde ‘eene beschaefde tael’ spreken. In het middelbaar onderwijs werden ‘de ligte [lees: wufte] voorbrengsels der fransche letterkunde’ verdrongen door de grote Hollandse schrijvers van de 17<sup>e</sup> en 19<sup>e</sup> eeuw’. Ecrevisse constateerde dat Limburg gelukkig ‘onverbasterd vlaemsch’ gebleven was, ondanks de ‘verpestenden letteradem’ die de zuidenwind



Pieter Ecrevisse (1804-1879). Pieter Ecrevisse (1804-1879). Letterenhuis Antwerpen.

sedert 1830 ‘over België heeft uitgeblazen’. Na de periode van het Verenigd Koninkrijk was het onderwijs er helaas blijven stilstaan. Ook trokken ‘de geest van nieuwigheid en de zucht om aan de modepop van den tyd te bevallen groote vernuften van het ingeslagen pad af’. Ter illustratie voerde Ecrevisse hierbij de dichter Theodoor Weustenraad (1805-1849) op. Tegen beter weten in had deze zich van ‘zyne eerste dichtproeven in het vlaemsch’ afgekeerd. We gaan hier met Ecrevisse maar niet in discussie. Dat hij van Limburgse dialecten en Franse letteren niet veel moest hebben, moge duidelijk zijn; ook dat hij een leugentje om bestwil niet schuwde. Maar wat hij zei over de aanmerke-

31 Willemsen 1981, 70.

32 De Clerck 1979, 77; Fasel/Maas 1979, 124-130.

33 Voor Ecrevisse en Dautzenberg, zie GLL, 245-248, resp. 260-262.

lijke kwaliteitsverbetering van het onderwijs in de periode 1815-1830, is volkomen juist.<sup>34</sup>

In 1860 bij het 6<sup>e</sup> Congres in Den Bosch stelde Ecrevisse zichzelf de vraag ‘Wat bedoelen, wat willen wij?’ Zijn antwoord bestond uit een groot aantal de eenheid bevorderende voorstellen op het gebied van de spoorwegen, het postwezen, munten, maten en gewichten, de spelling, erkenning van diploma’s en wetenschapsbeoefening in Groot-Nederlands verband. Hij vond het ‘een anachronismus’ dat Nederlanders van Zuid en Noord ‘door eene douanelijn van elkander gescheiden’ waren. Het was tijd voor actie: ‘Woorden komen niet meer te pas; daedzaken moeten gesteld worden’.<sup>35</sup> Wat de spelling betreft lukte dat wonderwel: in 1863 presenteerden Matthias de Vries en L.A. te Winkel hun met het oog op het WNT ontworpen spelling, die in België al in 1864 officieel werd ingevoerd.<sup>36</sup> Maar veel wensen bleven onvervuld en nieuwe werden geboren. Tijdens een gedachtewisseling bij het 9<sup>e</sup> Congres (Gent 1867) over een plan om de Congressen een meer sociaal gezicht te geven merkte Ecrevisse op: ‘Tot hertoe zijn wij enkel letterzifters geweest. Laat ons eene sociale maatschappij vormen, en wij zullen ongetwijfeld de belangen van Noord- en Zuid-Nederland op bevredigende wijze bevorderen’. In dezelfde praktische lijn lag zijn spreekbeurt op het 12<sup>e</sup> NTLC (Middelburg 1872) ‘over de noodwendigheid, voor Noord- en Zuid-Nederland, eener beknopte geschiedenis der beide landen, ten gebuik der lagere en middelbare scholen als leesboek’.<sup>37</sup>

Jan Michiel Dautzenberg (‘Limburg lacht mij als Tempe, mij lacht er het vriendlike



Jan Michiel Dautzenberg (1808-1869).

Heerlen’)<sup>38</sup> vervulde spreekbeurten bij het 3<sup>e</sup> (Brussel 1851), 4<sup>e</sup> (Utrecht 1854) en 5<sup>e</sup> Congres (Antwerpen 1856), steeds over taalkundig-literaire thema’s die hem na aan het hart lagen: ‘Wy moeten den ouden taelstam plegen en beschermen met al der kracht die in ons is. Zyne botten en twygen zijn immers de fyne, geestige vormdeelen der spraek, die den ouden stamme een eeuwig jeugdig aanzien geven. Wel zyn zy te beklagen, die van vooruitgang der levende tael spreken, en steeds van den deftigen gryzen boom de liefste twygen afsnoeien’.<sup>39</sup>

34 *Handelingen van het Nederlandsch Congres* Gent 1849, 122-125.

35 *Handelingen 6e NTLC* Den Bosch 1860, 34-41, citaten op p. 37.

36 De spelling De Vries & Te Winkel werd in Nederland pas doorgevoerd in 1883; Zuid-Afrika volgde in 1888. De eerste aflevering van het WNT verscheen in 1864.

37 *Handelingen 9e NTLC* Gent 1867, 261; Willemyns 1991, 15; *Handelingen 12e NTLC* Middelburg 1872, 70-73.

38 Tempe: het vanaf de Oudheid veelbezongen Tempedal, gelegen in de Griekse landstreek Thessalië.

39 *Handelingen 3e NTLC* Brussel 1851, 73-76; *Handelingen 4e NTLC* Utrecht 1854, 39-56, citaat aldaar op p. 45; *Handelingen 5e NTLC* Antwerpen 1856, 74-84.



Pieter Willems (1840-1898).

Oud-Maastrichtenaar Pieter Willems (1840-1898), hoogleraar in Leuven, herdacht Dautzenberg tijdens het 11<sup>e</sup> Congres (Leuven 1869). Hij prees hem als deelnemer aan de Vlaamse Beweging, buiten alle partijchap om, als minnaar van oude taalvormen, als mens en als dichter. Hij wees verder op Dautzenbergs permanente bemoeienis met het aanhalen van 'den broederband tusschen Dietsch en Duitsch'. De Duitse interesse in de Vlaamse taalstrijd en in de Nederlandsche Congressen was, zei hij, aan Dautzenberg te danken.<sup>40</sup>

Pieter Willems liet zijn 'in memoriam Dautzenberg' voorafgaan door een beschouwing over de staat van de literatuur in Limburg.

Zich afvragend hoe 'de onbeduidendheid van de plaats die Limburg bekleedt in de geschiedenis onzer letterkunde' verklaard kon worden, wees hij als belangrijkste oorzaak op 'de staatkundige stelling van Limburg gedurende de laatste drie eeuwen'. Limburg was staatkundig gezien een lappendeken geweest, geen gewest met eigen bestuurlijke organen, geen eenheid waarin een culturele en talige identiteit kon ontstaan. De protestantse Republiek der Verenigde Nederlanden, die over aanmerkelijke delen van de katholieke regio de soevereiniteit bezat, beschouwde de streek als wingewest, hetgeen leidde tot 'eenen zekeren afkeer tusschen de beheerschers en de beheerschten, tusschen Noord en Zuid'. De invloed van 'Holland' op taal- en letterkundig terrein was bijgevolg zeer gering. Het mocht dan ook niet verbazen, dat 'tot heden toe Limburg van eenige flauwheid getuigd heeft jegens de moedertaal'. Maar ook constateerde hij een 'toenemende belangstelling mijner Limburgsche landgenooten in onze Nederlandsche Congressen'. Die bleek bovendien uit het door Burgemeester en Wethouders van Maastricht ingediende verzoek om het volgende Congres te mogen organiseren.<sup>41</sup>

### De presentie van Limburgers (1849-1873)

De aanwezigheid van Limburgers op Vlaams terrein, in het bijzonder aan de universiteit van Leuven, werd in 1839 niet plotseling afgebroken. Classicus Henri Peters (1806-1855), die in 1843 benoemd zou worden tot de eerste directeur van het onderwijsinstituut Rolduc, werkte intensief samen met de Leuvense kanunnik J.B. David (1801-1866) bij het redigeren van 'het eerste echte Groot-Nederlandse tijdschrift' *De*

40 *Handelingen 11e NTLC Leuven 1869*, 304-310. Zie ook Willemsen 1981, 63 over een apart facet van het pangermanisme, namelijk 'het Nederduitse streven, [dat wil zeggen:] het beklemtonen van taal- en culturele eenheid van het gebied van Duinkerke tot Koningsbergen'.

41 *Handelingen 11e NTLC Leuven 1869*, 301-304, 452.

Middelaer, of, *Bydragen ter bevordering van tael, onderwys en geschiedenis* (1840-1843).<sup>42</sup> Diverse Limburgse studenten werden lid van het Tael en Letterlievend Genootschap *Met Tijd en Vlijt* (1836) – ik noem: Désiré Franquinet, Jérôme Lambrechts, diens broer L. Lambrechts, Hippolyte Collaes. Dit genootschap wist zich gesteund door een groeiende groep van oud-leden en buitenleden, onder wie Henri Peters, Jozef Alberdingk Thijm, Theodoor Weijland, Willem Everts, Michael Smiets, Jan Willem Brouwers.<sup>43</sup> Dat in deze groep belangstelling zou bestaan voor de Nederlandsche Congressen lag voor de hand. Toch bleek het aantal actieve deelnemers gering. Ze kwamen uit Maastricht of bevonden zich op de culturele lijn Rolduc-Roermond-Amsterdam.<sup>44</sup> Nauwe betrokkenheid bij de Congressen was er, zoals we zagen, alleen bij de oud-Limburgers Ecrevisse en Dautzenberg.

Niettemin vertoonden zich op het 3<sup>e</sup> Congres (Brussel 1851) twee vroege vogels uit Maastricht: J.P.L. Thiel, ambitieus jong ambtenaar bij het provinciaal bestuur, en Désiré Franquinet (1826-1900), jurist met grote taal- en letterkundige interesse – hij was na zijn studietijd in België teruggekeerd in zijn geboortestad en daar in december 1849 benoemd tot stadsarchivaris.<sup>45</sup> Bij het 4<sup>e</sup> Congres (Utrecht 1854) was J.G. Hulleman, leraar aan het Athenaeum te Maastricht, aanwezig; bij het 6<sup>e</sup> (Den Bosch 1860) Hendrik

Kern, in de jaren 1858-1863 leraar Grieks aan dezelfde school, later hoogleraar Sanskriet in Leiden. De laatste zou bij volgende Congressen meermalen een spreekbeurt verzorgen.

In Rotterdam, waar in 1865 het 8<sup>e</sup> Congres plaatsvond, waren Emile Seipgens (1837-1896) uit Roermond, Jérôme Lambrechts (1839-1896) uit Grevenbicht en Jos. Russel (1829-1888) uit Maastricht present. Lambrechts onderhield zijn toehoorders met 'Eenige woorden betreffende den tegenwoordigen staat der Nederlandsche taal', een bijdrage aan het discours rond het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in wording. Russel was redacteur van de Maastrichtse krant *L'Ami des intérêts limbourgeois*, voortgezet als *L'Ami du Limbourg*. Onderwerp van zijn spreekbeurt op het Congres was 'De herleving der letterkunde in het Hertogdom Limburg', waarover hij overigens weinig te melden had. Uiteraard besteedde Russel in *L'Ami* bijzondere aandacht aan het Congres. In zijn verslagen attendeerde hij ook op de (in de *Handelingen* niet vermelde) aanwezigheid van Willem Everts en J. (J.T.P.H.) Janssen uit Rolduc en van dr. Th. Verwijen, rector van het gymnasium, uit Maastricht. In extenso drukte hij in *L'Ami* de spreekbeurt van Jérôme Lambrechts af.<sup>46</sup>

Op het 9<sup>e</sup> Congres (Gent 1867) hield A.S. Kok (van 1864 tot 1877 leraar aan de Rijks H.B.S. te Roermond) een spreekbeurt over 'Dante en Vondel'.<sup>47</sup> Hij was er niet het enige congreslid uit

42 Bovens 1987, 63-66; P.A.M. Geurts, 'H.H.J. Peters, leraar te Rolduc, en het tijdschrift *De Middelaer* (1840-1843)', in: *Maaslands Melange*, Werken LGOG 14, Maastricht 1990, 245-261. Voor Peters, zie ook *GLL*, 260-261.

43 Gedetailleerd uitgewerkt in Bovens 1987, 72-82. Voor Jérôme Lambrechts: zie noot 46; voor Désiré Franquinet: *GLL*, 269-272, Willem Everts: *GLL*, 212, 272-273, Michael Smiets: *GLL*, 275-279, Jan Willem Brouwers: zie *GLL*, 221, 226, 279-282. Over Theodoor Weijland schreef ik in: Babke Aarts, Ad van Pinxteren, Jos Schatorjé (red.), *Limburgensia. Schatten van Schillings*, Nijmegen 2019, 174-177.

44 Zie *GLL*, 211-212.

45 Jenniskens 1982, 468, 473.

46 Bovens 1987, 55-56: *L'Ami* van 14 en 21 september 1873. Voor Russel: zie *GLL*, 274-275. Jérôme F. Lambrechts (1839-1896) was in veel opzichten Groot-Nederlander. Hij werd geboren bij de Grensmaas, in Daniëlsweert (bij Stevensweert), gelegen in de gemeente Roosteren, in 1840 toegevoegd aan de gemeente Grevenbicht. Hij studeerde rechten te Leuven en was er lid van *Met Tijd en Vlijt* (1863-1866). Hij zette zijn studie voort in Leiden (van 16 november 1866 tot 11 mei 1871). Daar schreef hij in 1867 een gedicht van 22 kwatrijnen (te Leuven gedrukt) bij gelegenheid van de onthulling van het borstbeeld van kanunnik J.B. David (zie *Regelingscie* 1875, omslag 2). Vanaf 1873 tot zijn dood was 'monsieur Jérôme' een populair Tweede Kamerlid. Hij stierf te Sittard, nadat hij bij het instappen van de trein naar Den Haag door een beroerte getroffen was. Zie: Bovens 1987, 79-80; *L'Ami* van 21 september 1865; op internet de site [Parlement.com](http://Parlement.com).

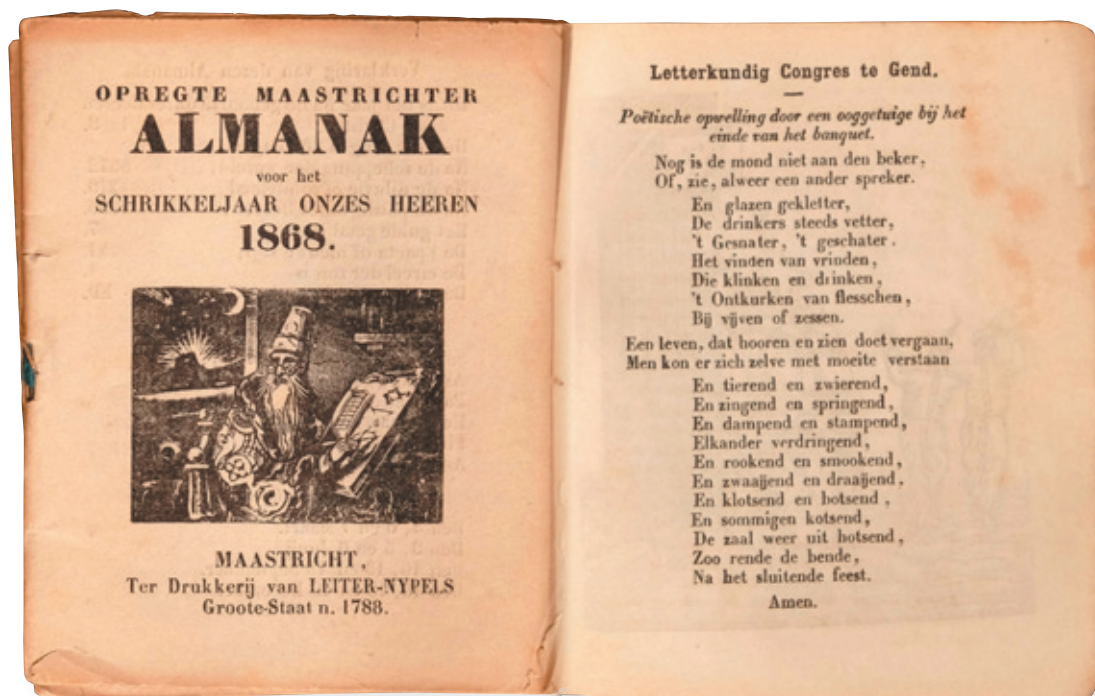
47 Nissen 1986, 33-35.



Congresgangers 11<sup>e</sup> Congres Leuven 1869. Beeldbank Stadsarchief Leuven. Zittend v.l.n.r.: nr. 2 Paul Alberdingk Thijm (Maastricht), nr. 4 Arie de Jager (Rotterdam), nr. 6 Henri Conscience (Brussel), nr. 9 Pieter Willems (Leuven), nr. 10 Max Roosees (Antwerpen). Staand v.l.n.r.: nr. 1 Michael Smiets (Roermond), nr. 4 G.W. Vreede (Utrecht), nr. 9 Paul Fredericq (Kortrijk? Gent?).

Limburg. Ook E. Dumoulin en boekhandelaar Noman, beiden uit Maastricht, waren aanwezig en zullen zich waarschijnlijk onder zijn gehoor hebben bevonden. Jos. Russel, die had aangekondigd dat hij zou spreken over 'Oorsprong en verwantschap in de Nederlandsche taal', was in Gent niet komen opdagen. Dat er op het Congres niet slechts mooi gesproken, maar ook goed gedronken is, bleek uit de *Opregte Maastrichter Almanak* voor 1868, waarin 'een ooggetuige' (Noman? Dumoulin?) ons laat delen in zijn 'poëtische opwelling' aan het einde van het congresbanket:

Nog is de mond niet aan de beker,  
 Of, zie, alweer een ander spreker.  
 En glazen gekletter,  
 De drinkers steeds vetter,  
 't Gesnater, 't geschater.  
 Het vinden van vrinden,  
 Die klinken en drinken,  
 't Ontkurken van flesschen,  
 Bij vijven of zessen.  
 Een leven, dat hooren en zien doet vergaan,  
 Men kon er zich zelve met moeite verstaan.  
 (...)



*Opregte Maastrichter Almanak* voor 1868, titelblad; idem, 'Klinken en drinken' op het 9e Congres in Gent 1867. Foto's Jan van Tol.

Samenhangend met de politieke (en kerkelijke) situatie, bleek het jaar 1867 ook op het vlak van de literatuur een keerpunt in de belangstelling van Limburg voor Nederland én voor de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen. De politiek riskante verbinding met de Duitse Bond werd op 11 mei 1867 opgeheven, de relaties met België waren intussen genormaliseerd, en de band met Nederland (ook met katholiek Nederland) werd nu als heilzaam ervaren. Aan het eind van de grote historische optocht, die in mei 1867 tweemaal door Maastricht trok – georganiseerd door de Sociëteit Momus, met Désiré Franquinet als organisator – troonde koning Willem III hoog op de zegekar waarmee de cavalcade werd afgesloten.

Bij het 10<sup>e</sup> Congres (Den Haag 1868) waren uit Limburg aanwezig: mr. L. Haffmans, Tweede Kamerlid en kantonrechter (uit Venlo), de priesterleraren J. Janssen en directeur Willem Everts (uit Rolduc), en vier personen uit Roermond: A.S. Kok (Rijks H.B.S.), Jacob Waterreus, hoofdonderwijzer van het 'Klein College', en de priesterleraren Th. Haffmans en Michael Smiets (Bisschoppelijk College). Laatstgenoemde had een instructief exposé voorbereid 'Over de spreek- en schrijftaal in België'. Helaas moest de presentatie ervan wegens tijdgebrek vervallen. Het werd wel opgenomen in de *Handelingen*.<sup>48</sup> Wat de spreektaal betreft adviseerde hij de Vlamingen om net zoals de Hollanders twee talen te gebruiken: een voor de huiselijke kring en een meer

48 *Handelingen 10e NTLC* Den Haag 1868, 268-277; Elias 1963-1965, deel 3, 200; Bovens 1981, 42.



Michael Smiets (1830-1885).

beschaafde voor het maatschappelijk verkeer. Over de geschreven taal merkte hij op: ‘Holland bezigt *éene* algemeene schrijftaal, en België, *twee*. De eerste wordt er gebezigt tot het schrijven van boekwerken. De tweede wordt vooral aangewend tot het opstellen van aanplakbiljetten, marktberichten, nieuwstijdingen, pennewisten, en, wat meer is – Smiets bedoelde: wat erger is –, deze schrijftaal, tot eene zoogenaamde volkstaal verformfaaid, beklimt de trap-

pen der kamer, waar de dagbladbestierder zetelt’. En toch zou de pers ‘de groote hefboom voor de volmaking van het Vlaamsch of Nederlandsch’ moeten zijn. De achtste Limburgse bezoeker was dominee Sytse Roorda van Eysinga, hervormd predikant te Grevenbicht, een door multatuliaans vuur bezielde idealist. Hij sprak zich op het congres uit voor een volwaardig lidmaatschap voor vrouwen, opdat ‘eene zaak van hoffelijkheid worde gemaakt tot eene zaak van recht’.<sup>49</sup>

Michael Smiets (1830-1885) was in deze jaren het Limburgse gezicht van het Congres.<sup>50</sup> Op het 11<sup>e</sup> (Leuven 1869) sprak hij, speels goochelend met alternatieve aanduidingen, ‘Over de Nederlandsche benamingen van ’t Fransche *vélocipède*’. Aan het slot van zijn ludiek verhaal nam hij ‘de eerbiedige vrijheid, de geëerde vergadering in ernstige overweging te geven het woordje *zelfkar*’. Immers, zo betoogde hij, ‘de man, die rijdt, is voor zich zelf tevens de kar, die hem voert; de berijder is te gelijk de bak van het voertuig, hij is de vracht en de kracht daarvan. Daarenboven is het woord kort en bondig; het is duidelijk om te verstaan, en gemakkelijk om te onthouden. Eene *zelfkar* verstaat het kleinste kind, dat eenige woorden van zijne moedertaal begrijpt’. Alleen J. Adriaensen (Leuven) had daarvan terug. Hij besloot zijn niet onverdienstelijk reactie met een alternatief voorstel: ‘Heeten we het Fransche *vélocipède* in het Nederlandsch *snelwiel*; de *velocipedist* een *snelwieler*; de werking *snelwielen*’. Anno 2020 weten wij wat het geworden is: *fiets*, *fietsen*, *fietsen*, maar het raadsel hoe dat zo gekomen is, moet

49 Lut Troch, ‘De vrouw op de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen 1849-1912’, *De Negentiende Eeuw* 8 (1984) 19-20. Sytse Roorda van Eysinga (1827-1897) was van 1862 tot 1868 predikant in Grevenbicht. Wat de Hervormde Kerk hem uiteindelijk niet kon bieden, vond ‘de profeet van Grevenbicht’ in het spiritisme. Toen in Nederland de kansels voor hem gesloten werden, werkte hij, ‘balling’ in Duitsland, enkele jaren mee aan het blad *Licht, mehr Licht*. Na terugkeer in Nederland werd hij redacteur van het tijdschrift *De blijde Boodschap*. Een oude vriend tekende Roorda als ‘een edelmoedig, maar ook heel zonderling mens’ en vond in hem ‘naast profetie ook retoriek, naast weergalozes verhevenheid ook de grilligste luimen’. Zie: *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme*, 1978-2006, deel 2 (1983) 381-382.

50 Meer over Michael Smiets, zie: Nissen 1986, 44-46, 178-197; *GLL*, 226, 275-279; Arijs 2017, 109-110.

nog altijd worden opgelost.<sup>51</sup> Op een later tijdstip leverde Smiets nog een tweede bijdrage in de vorm van een lang vaderlandslievend gedicht: 'Oranje boven, in den watersnood van 1861'. Daarmee heeft hij zeker respect afgedwongen, hoewel de waardering van de congresgangers wel naar zijn 'zelfkar' zal zijn uitgegaan.<sup>52</sup>

Behalve Smiets leverde Paul Alberdingk Thijm (1827-1904, in de jaren 1864-1870 leraar in Maastricht) een bijdrage aan het Congres. Hij sprak over 'den Nederlandschen Roman'.<sup>53</sup> Verder waren op het congres in Leuven aanwezig: de priesterleraren J. Drehmans, S. Canoy en J. Schneider (Bisschoppelijk College Weert), dominee Sytse Roorda van Eysinga (Grevendicht) en de Maastrichtenaars Hugo Sassen en J.J. de Wit.<sup>54</sup>

Drie jaar later, bij het 12<sup>e</sup> Congres (Middelburg 1872) was Michael Smiets weer van de partij, ditmaal vergezeld van Willem Everts (Rolduc) en J.R. van den Berg (Venlo).<sup>55</sup> De voordracht van Smiets moest wegens tijdsgebrek geannuleerd worden, maar werd wel in de *Handelingen* opgenomen. Hij stak daarin de loftrumpet 'Over Nederland, als bronader der wereldbeschaving', waarbij hij veel aandacht schonk aan Jan Pieter Minckelers, de

Maastrichtse uitvinder van het steenkoolgas.<sup>56</sup> Behalve Smiets zou Jos. Russel in Middelburg gesproken hebben, ditmaal 'Over de vlucht der Limburgsche pers gedurende de laatste jaren', maar Russel schitterde andermaal door afwezigheid. Niettemin daagde het aangekondigde onderwerp een zestal congresgangers uit tot een gedachtewisseling, die werd aangesneden en ingeleid door de journalist Maurits H. van Lee.<sup>57</sup> In de historiografie van de Limburgse pers is tot nu toe geen aandacht geschonken aan deze intrigerende uitwisseling van meningen en gegevens.<sup>58</sup>

### Maastricht congresstad?

Tien Limburgers gaven acte de présence op het 13<sup>e</sup> Congres (Antwerpen 1873): A.S. Kok (Roermond),<sup>59</sup> Martin Jansen (Sittard), C.J.A. Stakman (Amstenrade) en zes personen uit Maastricht: Désiré Franquinet, Jos. Russel, Hugo Sassen, J.J. de Wit, G. Graafland en Th. Graafland.<sup>60</sup> Geen van hen was speciaal gekomen voor het leveren van een congresbijdrage. Drie in Antwerpen besproken onderwerpen zijn niettemin vermeldenswaard: prof. Hendrik Kern lanceerde het plan om door middel van enquêtering materiaal te verzamelen voor het

51 De etymologie van het woord fiets is nog altijd niet helder, dit ondanks de grote hoeveelheid literatuur. Het woord was in de jaren 1870 al in gebruik. De eerste schriftelijke vermelding (viets) is aangetroffen in de Arnhemsche Courant van 28 april 1886. Aldus Ewoud Sanders, die de historie op lichtvoetige en tegelijk degelijke wijze heeft beschreven in: *Fiets: de geschiedenis van een vulgair jongenswoord* (Den Haag 1997). Hij schenkt daarin ruim aandacht aan de Leuvense spreekbeurt van Michael Smiets. Dat het woord fiets kan zijn afgeleid uit vietse (Kerkrade, Heerlen), vetse (Sittard), fietsje (Roermond), fiete (Venlo), steeds met de betekenis 'snel lopen', acht hij heel plausibel.

52 *Handelingen 11e NTLC* Leuven 1869, 72-79, 167-172.

53 *Handelingen 11e NTLC* Leuven 1869, 60-62.

54 Hugo Sassen (1849-1900), zaakgelastigde van Ecuador te Brussel, later aldaar consul van Columbia. J.J. de Wit (1848-1937), rechtsgeleerde en historicus, werd in 1875 lid van de Regelingscommissie NTLC Maastricht.

55 Jean Rudolph van den Berg van Saporoea, geboren op 12 mei 1847 te Velp, was ritmeester der huzaren te Venlo. Ik dank Frans Hermans (Gemeentearchief Venlo) voor deze informatie.

56 *Handelingen 12e NTLC* Middelburg 1872, 400-408.

57 Maurits H. van Lee (1832-1907), Nederlands journalist gevestigd te Brussel, later afdelingshoofd aan het Belgische ministerie van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs, was een geregeld congresganger die tot op hoge leeftijd (29e Congres, Brussel 1906) actief bleef.

58 *Handelingen 12e NTLC* Middelburg 1872, 177-182, 295-308.

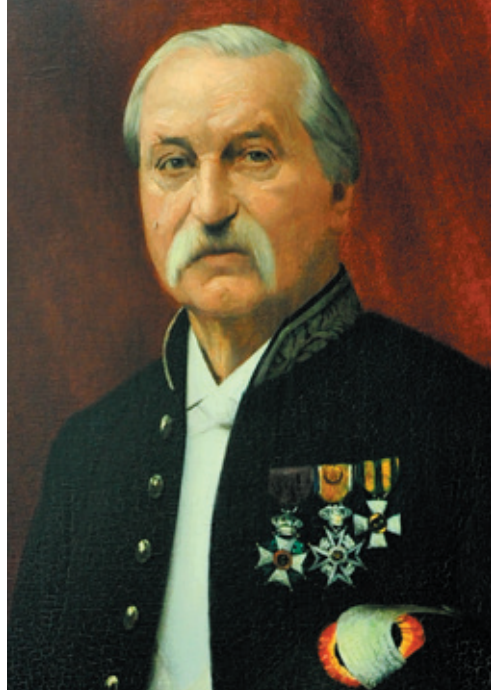
59 De 'ledenlijst' vermeldt ook een uit Roermond afkomstige De Cock (zonder voorletters of nadere toelichting).

60 Een Graafland met de voornaam Th. is mij niet bekend. Waarschijnlijk zijn bedoeld: Archibald G. Graafland (1811-1877) en zijn zoon: jhr. Joan M.L. Graafland (1850-1925), 1<sup>e</sup> luitenant der d.d. schutterij en heraldicus, vader van de schilder jhr. Rob A.A. Graafland (1875-1940). *Nederland's Adelsboek* 83 (1993) 400-408. Zie ook de bijlage 'Een standbeeld voor Hendrik van Veldeke'.



ontwerp van een Nederlands-Vlaamse dialectenkaart; de numismaat L. Geelhand (Brussel) hield een pleidooi voor tweetaligheid (Frans-Nederlands) in 'kinderkribben en volksscholen' (kleuter- en lagere scholen), wat vanzelfsprekend leidde tot tegenwerpingen van voorstanders van eentaligheid bij de opvoeding en in het basisonderwijs (de kwestie is ook nu weer actueel); prof. J.F.J. Heremans gaf een overzicht van de staat der Nederlandse letteren in de zuidelijke provincies onder Willem I (1815-1830) en schonk daarbij ook aandacht aan de (hoog)leraren die op dit terrein opereerden.

De hierboven vermelde, betreffende zware delegatie uit Maastricht was er niet zonder reden. Nadat de stad in 1869 bij het Congres in Leuven al een poging gedaan had om in aanmerking te komen voor de organisatie van het volgende Congres, werd het nu een tweede keer geprobeerd.<sup>61</sup> Toen aan het einde van het Congres de keuze van de volgende congresstad aan de orde werd gesteld, liet de heer Derksen namens het gemeentebestuur van Leiden weten dat die stad graag in aanmerking zou komen: 'Leiden roept u in naam van 1574 [Leidens ontzet, LS] toe, daar in 1874 het Congres te houden!' Toeujuicing volgde. Daarop las de secretaris een schrijven voor van Burgemeester en Wethouders van Maastricht: 'Wij zijn overtuigd, dat aan 't Congres de warmste sympathie van onze stadgenooten zal te beurt vallen'. Daarop aansluitend verzorgde Désiré Franquinet een toelichting, die wel eerlijk maar niet gelukkig was en contraproductief gewerkt moet hebben. Hij wees erop 'dat ongelukkig te Maastricht de beoefening van onze moedertaal veel te wenschen overlaet; daarom juist wensch ik, dat het Congres het volgende jaar te Maastricht gehouden worde, opdat door de tegenwoordigheid van zoveel geleerden, door de degelijke taal die men hoort, de lust tot letterkunde bij ons worde opgewekt! (...)



Désiré Franquinet (1826-1900), voorzitter van het 14<sup>e</sup> Congres in Maastricht 1875. RHCL, Maastricht.

Bovendien, welk oord is beter geschikt om samen te komen tot bereiking van de verbroedering van Noord- en Zuid-Nederland, dan juist Limburg, Maastricht? Eeuwenlang hebben wij tot het Zuiden behoord, thans zijn wij bij het Noorden! Onze oogen zien in het verleden op België en in de toekomst, met Gods zegen, op Noord-Nederland! Wijzend op de ligging van Maastricht bij de grens van het Nederduits (Plat-Duits) sprekende deel van Duitsland, achtte hij het zeer wel mogelijk dat geïnteresseerden uit dat gebied een in Maastricht gehouden Nederlandsch Congres zouden bezoeken. Ook nu volgde toeujuicing.

Daarop vroeg Julius Vuylsteke (1836-1903) het woord. Vuylsteke was een invloedrijk Vlaams liberaal politicus, antiklerikaal, 'flamin-

61 Schriftelijk verzoek van B&W van Maastricht d.d. 30 augustus 1869 en 14 augustus 1873.

gant die van geen schipperen wist', voorzitter van het Willemsfonds, een geregelde congresganger, mede daardoor zeer gezien.<sup>62</sup> Ondanks zijn waardering voor de belangstelling die het gemeentebestuur van Maastricht toonde voor de organisatie van het volgende Congres, vroeg hij zich toch af, 'of de bevolking wel deelt in den wensch van het stadsbestuur'. Van Maastrichtse interesse in de Congressen had hij tot nu toe weinig gemerkt. 'Er kwamen op onze programma's wel eens namen voor van Maastrichtenaren; maar als zij moesten optreden om hunne verhandeling te houden, waren zij verdwenen' (een uithaal naar Jos. Russel). Tot nu toe konden Zuid-Nederlandse deelnemers in hun 'door het Fransch ten deele verbasterd land' nieuwe kracht en nieuwe moed putten uit een Congres in een Noord-Nederlandse stad. Maar was Maastricht zo'n stad? 'In Maastricht zouden wij niet in eene Noordnederlandsche stad komen, maar in eene stad, die bijna even verbasterd is als onze Zuidnederlandsche steden, en voor Maastricht bestaat geene verontschuldiging. (...) Maastricht had Nederlandsch kunnen zijn; maar is het nimmer in wezenlijkheid geworden'.

Naar de uitslag van de stemming kon men al raden. Het werden 15 stemmen voor Maastricht en 63 voor Leiden.

### Het 14<sup>e</sup> NTLC, Maastricht 1875

Toch kwam er in 1874 geen Congres in Leiden, want de Sleutelstad gaf de opdracht terug. De reden was niet helemaal duidelijk. Volgens dagblad *Het Vaderland* was het de tegenvallende belangstelling, maar dit excuus bleek uit de

duim gezogen. Ook de financiering, oftewel de subsidiëring door de gemeente, zou een probleem zijn, wat waarschijnlijker is.<sup>63</sup> Johannes van Vloten (1818-1883) weet de mislukking aan 'de geringe belangstelling die men te Leiden er voor koestert'. Hij wenste 'dat Maastricht de zaak ter hand neme en nu of in 't volgend jaar een luisterrijk congres organiseere'.<sup>64</sup> Inderdaad werd Maastricht, zij het pas in november, door de Antwerpse Regelingscommissie officieel benaderd met het verzoek om de aan Leiden verstrekte opdracht over te nemen.<sup>65</sup> De gemeenteraad van Maastricht reageerde op 25 november unaniem positief.<sup>66</sup>

De samenstelling van de Regelingscommissie voor het 14<sup>e</sup> NTLC in Maastricht bleek geen sinecure, maar op 31 maart 1875 was het toch zover. De congresdata werden bepaald op 24, 25 en 26 augustus en de invitatie-circulaire werd verzonden. Daarin prees de Regelingscommissie het gemeentebestuur, omdat het, ondanks twee vergeefse sollicitaties naar de organisatie van een NTLC, begrepen had 'dat in eene zaak van zoo edele bedoeling als deze, de stem van gekrenkte eigenliefde moest zwijgen'.<sup>67</sup> De respons viel niet tegen: begin juli hadden zich al 130 leden voor het Congres aangemeld.<sup>68</sup> Het zouden er 259 worden: 222 Nederlanders (waarvan 155 Limburgers), 26 Belgen en 11 personen van buiten Groot-Nederland.<sup>69</sup> Het aantal 'taal- en letterkundigen' onder de Limburgse Congresleden was bescheiden; de meeste waren geïnteresseerde donateurs.

In Maastricht klonk slechts één detonerend geluid. Het was de insinuatie in *L'Ami du*

62 Over de rol van Vuylsteke bij de Congressen, zie Willemsen 1981, 67-68. De typering tussen aanhalingstekens in: te Winkel 1927, 360.

63 *Het Vaderland*, 3, 6, 10 juni 1874.

64 *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 13 juni 1874.

65 *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant*, 19 november 1874.

66 *De Standaard*, 28 november 1874.

67 *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 2 april 1875. *De Maasbode* van 4 april 1875 bevat de volledige tekst van de circulaire. Zie ook *Handelingen 14e NTLC Maastricht 1875* (hierna: *Handelingen 1875*) 4-5.

68 *Algemeen Handelsblad*, 7 juli 1875.

69 Bovens 1987, 36.

*Limbourg*, dat een stad als Maastricht zo'n Congres organisatorisch en financieel waarschijnlijk niet aankon.<sup>70</sup> De opmerking was gevloeid uit de pen van redacteur Jos. Russel, die, na zijn veroordeling wegens een persdelict, vanuit Smeermaas (op Belgische grond) zijn polemische activiteiten rancuneus voortzette. Een ander punt van kritiek werd ingebracht door een kritisch-badinerende beschouwing in een Haagse krant. De auteur stelde: 'Een Taal- en Letterkundig Congres is voor de taal- en letterzaak in Nederland volstrekt *niet-met-al*; dat is dertienmaal bewezen, en zal nu voor de veertiende ook wel blijken (...)'. Steeds opnieuw, meende hij, was gebleken dat er te veel onderwerpen in een te kort tijdsbestek aan bod moesten komen; zodoende werden ze niet echt behandeld en bleven dus liggen voor een volgend Congres.<sup>71</sup> *C'est le ton qui fait la musique*, want deze op zichzelf niet onjuiste constatering schoten bij een promotor van de Groot-Nederlandse gedachte als jhr. mr. W.C. de Jonge van Ellemeet, in 1872 voorzitter van het Congres in Middelburg, in het verkeerde keelgat. Hij had 'met verontwaardiging' kennisgenomen van 'dat laag artikel', dat 'met zulk een minachting van onze letterkundige congressen gesproken had, alsof men alleen bijeenkwam om zich te vermaken'.<sup>72</sup>

De organisatie van een NTLC was gecompliceerd en betekende voor de leden van de Regelingscommissie bergen werk. De Congressen waren inmiddels uitgegroeid tot grote evenementen op lokaal niveau.<sup>73</sup> Naast het officiële taal- en letterkundige congres-

programma moest er een flankerend buitenprogramma zijn, want dat vergrootte de aantrekkingskracht en de uitstraling van de stad, zowel voor de congresgangers als voor burgers en buitenlui. Dat buitenprogramma was in Maastricht overigens geen probleem. Het recept was beproefd, zoals blijkt uit een gedetailleerde beschrijving van het in 1856 gehouden 11<sup>e</sup> Nederlandsche Landhuishoudkundig Congres.<sup>74</sup>

De dag voordat het Congres in Maastricht begon,<sup>75</sup> op zondag 22 augustus 1875, was de stad al vol leven vanwege een 'Groot Festival van genodigde muziek- en zanggezelschappen' (volgens Habets waren het er 62).<sup>76</sup> Op maandagmiddag 23 augustus om 17.00 uur waren de heren van de Regelingscommissie – zwart rok-kostuum met witte das, rode rozet met zilveren sterretje in het knoopsgat<sup>77</sup> – aan het station present en mocht voorzitter Désiré Franquinet de congresgangers begroeten. Daarna trokken ze in stoet op naar het stadhuis, waar ze op het zogenaamde Plein door burgemeester W.H. Pijsls welkom werden geheten. Het koor Polyhymnia zong er Smiets' Congreslied 'Onze Taal' op muziek van dirigent Braham.<sup>78</sup> 's Avonds verzorgden de Koninklijke Harmonie en het koor Polyhymnia een concert in het feestelijk verlichte stadspark aan de Maas.

Op dinsdagmorgen kwamen de congresgangers andermaal op het Plein van het stadhuis bijeen voor de openingszitting, waarin Franquinet werd gekozen tot voorzitter van het 14<sup>e</sup> NTLC. Aansluitend begonnen de vergaderingen van de drie afdelingen: taal- en letter-

70 *Arnhemse Courant*, 12 april 1875.

71 *Dagblad voor Zuid-Holland en 's-Gravenhage*, 16 augustus 1875.

72 *Algemeen Handelsblad*, 26 augustus 1875.

73 Dagnino 2015, 309.

74 A. Ising, 'Maastricht, en het elfde Nederlandsche Landhuishoudkundig Congres', *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1856, 2e stuk, 484-495.

75 Voor wat volgt, zie *Programma. XIVde Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres te Maastricht* (dinsdag-woensdag-donderdag 24-25-26 augustus 1875) alsmede *Handelingen* 1875.

76 Habets in *Msg* 96 (1977) 119.

77 Regelingscie 1910, omslag 1.

78 *Handelingen* 1875, 31-33. 'Onze Taal' werd herdrukt in de *Limburger Koerier* van 27 augustus 1910.



▲ Programma van het 14<sup>e</sup> Congres in Maastricht 1875.

▼ Lidmaatschapskaart 1875.



▲ Congresblad van 27 augustus 1875, p.2. Toost van Nicolaas Beets (1814-1903) op 'de stad die een Ster in haar wapen voert'.



Foto's Jan van Tol



▲ Congresbladen 14<sup>e</sup> Congres in Maastricht, 24-27 augustus 1875.



Jos Habets (1829-1893). Foto P. Stutz / repro Jan van Tol.

kunde in de stadsgehoorzaal aan de Kleine Gracht, geschiedenis en oudheidkunde in de raadzaal, de andere specialismen (toneel, muziek, boekenwereld, kunstgeschiedenis, onderwijs) in de burgemeesterskamer. De spreektijd per voorlezing was maximaal 15 minuten. 's Middags, van 14.30 tot 17.00 uur, werd op het Plein een plenaire vergadering gehouden. Dit schema werd ook op woensdag en donderdag gehanteerd.

De congresbijeenkomsten werden omringd door een reeks evenementen die zich in en buiten de stad afspeelden. Op dinsdag 24 augustus konden belangstellenden om 12.00 uur deelne-

men aan een sightseeing. 's Avonds om 19.00 uur waren ze welkom in de stadsschouwburg bij een toneelvoorstelling door 'De Ware Vrienden' uit Hasselt. Op woensdag 25 augustus verzorgde de kapel van het Tweede Regiment Infanterie om 12.30 uur een concert in de kiosk op het Vrijthof. Na de middagvergadering werden de congresgangers door het bestuur van de Groote Sociëteit ontvangen in Casino Slavante, iets ten zuiden van het dorp Sint-Pieter gelegen. Daar was muziek en gelegenheid om te dansen. Als dagsluiting maakten de congresgangers een tocht door de verlichte gangen van de Sint-Pietersberg.<sup>79</sup> De laatste congresdag, donderdag 26 augustus, werd besloten met een banket in de Redoutezaal, 'waaraan 101 Congresleden en eenige dames deelnamen' (kosten: drie gulden, 'buiten den wijn'). Daarna volgde nog een muziekkuitvoering door de kapel van de schutterij op het verlichte Vrijthof. Hoeveel congresgangers gebruik hebben gemaakt van de door Casimir Ubaghs (1829-1894) geboden gelegenheid om zijn paleontologisch en geologische cabinet in de Witmakerstraat te bezoeken, is niet bekend.<sup>80</sup>

Het spreekt vanzelf dat, meer dan bij eerdere Congressen, Limburgers zich ditmaal lieten horen. In de eerste plaats natuurlijk Désiré Franquinet, die naast zijn taken als congresvoorzitter twee inleidingen hield: een over het Karolingische verdelingsverdrag van 870, de tweede over het belang van de studie van archiefstukken voor de taalkunde. Jos Habets (1829-1893) behandelde enkele Maaslandse taal- en letterkundige verschijnselen: kenmerken van de Limburgse dialecten, Oud- en Middelnederlandse teksten, de oudste Nederlandstalige schepenbrieven.<sup>81</sup> Zijn exposé werd gevolgd door een gedachtewisseling met prof. Joseph Heremans (Gent) en prof. Hendrik Kern

79 *Het Vaderland* van 28 augustus 1875 bevat een bewonderende beschrijving van de boottocht over het kanaal naar Slavante, het verblijf aldaar, en de feeëriek tocht door 'dat eindelooze doolhof' van de St. Pietersberg, waaraan 400 personen deelnamen.

80 *Regelingscie* 1875, omslag 2.

81 *Handelingen* 1875, 286-293.

(Leiden). Na Habets sprak de Spinoza-kenner Johannes van Vloten over 'De midden-Nederlandsche dichter Hendrik van Veldeke'.<sup>82</sup> Hij hoopte dat de oorspronkelijke taal (het 'maastrichtsche Middelnederlandsch') van Veldeke's *Eneïde* en *Minneliedereren* ooit eens gereconstrueerd zou worden, hetgeen een eeuw later dankzij Theodor Frings en Gabriele Schieb werkelijk gebeurde.

Het contact van Habets met Heremans en Van Vloten leidde tot een bezoek van beide heren aan Habets in zijn kapelanie te Berg en Terblijt. Er was dankbaarheid aan beide zijden. Over Van Vloten merkte Habets op: 'Die man, die wel eens bitter onvriendelijk kan praten in zijne schriften, is mij dan ook zeer lief geweest'.<sup>83</sup> Zeer te spreken was Habets ook over de inleiding ('in sierlijke, bloemrijke taal') van Michael Smiets over de beeldhouwer Matthias Kessels (1784-1836), en bepaald enthousiast reageerde hij op de rede van Jan Willem Brouwers (1831-1893) 'Over der Vaderen roem in de toonkunst', die 'den palm van den dag en misschien van het Congres heeft weggedragen'.<sup>84</sup>

Van groter belang wellicht was de spreekbeurt van de Vlaamse componist Peter Benoît 'over de nationaliteit in de toonkunde', die door een breedvoerige gedachtewisseling gevolgd werd. Hendrik Kern sprak 'over de verhouding tusschen heerschende taal en tongvallen' en stelde tijdens een tweede optreden de (ook nu nog onbeantwoorde) vraag aan de orde, wanneer het Frans het Germaans van het hof der Franse koningen verdrongen heeft. Vermeldenswaard tenslotte was het voorstel van



Jan Willem Brouwers (1831-1893). KDC, Nijmegen.

Willem Everts (Rolduc) aan het congresbestuur om 'bij den referendaris De Stuers te bewerken, dat het Muiderslot worde ingericht tot een rijksmuseum'. Het voorstel werd door de vergadering overgenomen.<sup>85</sup>

Over de Belgische taalstrijd werd op het Congres met geen woord gerept. Er waren dan ook weinig Vlaamse activisten op afgekomen. Mogelijk was het vernietigende oordeel van Julius Vuylsteke over de taalsituatie in Maastricht daarvan de oorzaak. Maar voorzitter Franquinet kon tevreden zijn. Bij de sluiting prees prof. Heremans hem om zijn 'schranderheid en welsprekendheid' en de takt waarmee

82 *Handelingen* 1875, 56-61. De tekst van J. van Vloten is ook verschenen in *PSHAL* 14 (1877) 351-356.

83 Habets in *Msg* 101 (1982) 159-160. Voor Habets: zie ook *GLL*, 215, 273-274.

84 Habets in *Msg* 96 (1977) 120; *Handelingen* 1875, 248-253 (Smiets), 370-392 (Brouwers). De rede van Brouwers werd in 1876 vervolledigd uitgegeven bij Henri Bogaerts Maastricht (32 p.). RHCL 21.327 (nagelaten papieren Michael Smiets) bevat een aantal brieven, tekeningen en andere stukken in verband met Smiets' plan om voor Mathias Kessels een standbeeld te doen oprichten.

85 *Handelingen* 1875, 157-162, 277-277 (Kern), 188-189 (Everts). Willem Everts (1827-1890), daartoe mede geïnspireerd door zijn vriend Jozef Alberdingk Thijm, was een frequent bezoeker van de Congressen. Buiten dit voorstel tot revitalisering van het Muiderslot heeft hij geen specifieke congresbijdragen geleverd. Wel dichtte hij de tekst van het lied 'De Nederlandsche taal', dat 's avonds na afloop van het Congres op het Vrijthof werd uitgevoerd. Zie *Handelingen* 1875, 406.

hij het congres geleid had. Niet minder geveild zal hij geweest zijn door het schriftelijk compliment dat hij van Arie de Jager ontving: ‘Het is vooral door uw toedoen, dat het Congres heeft plaats gehad, dat Limburgs hoofdstad – eere zij haar deswege! – opvatte en uitnemend volbracht, wat Hollands Academiestad had op zich genomen, doch in gebreke bleef te vervullen’.<sup>86</sup>

Wat was nu de vrucht van dit levendige en feestelijke Nederlandsch Congres in Maastricht? Voor de verspreiding van ‘de Nederlandse gedachte’ in stad en provincie is het Congres ongetwijfeld van belang geweest, al is dit moeilijk exact te meten. Het zelfbewustzijn van de stad en de integratie van Limburg in het nationaal culturele leven van Nederland zijn erdoor gestimuleerd. Maar wie niet gekomen was voor de kleurrijke gerechten die in het flankerend programma werden opgedist, zou kunnen opmerken dat er veel gebakken lucht geseveerd werd en dat men voor degelijke spreekbeurten en gedachtewisselingen van geleerde heren beter een abonnement op een tijdschrift kon nemen. Niettemin zou ook deze criticus moeten beseffen dat zo’n Nederlandsch Congres tevens bedoeld was als ontmoetingsplek van verschillend geaarde stambroeders uit het Nederlandse taalgebied, waardoor begrip ontstond en sympathie kon groeien, en dat de evenementen buiten de vergaderzalen daarbij onmisbare ingrediënten waren.<sup>87</sup>

Met de sluiting van het Congres was het werk van de Regelingscommissie nog niet gedaan. In januari 1876 liet ze een aantal brieven uitgaan in verband met op het Congres genomen besluiten. Begin juni bood ze de Regelingscommissie van het 15<sup>e</sup> Congres in Brussel een exemplaar aan van de zojuist ver-



Société Chorale Apollon: Grande Soirée, dimanche 15 octobre 1876. Foto Jan van Tol.

schenen *Handelingen* van het 14<sup>e</sup> NTLC Maastricht 1875. In augustus volgde, ter informatie van de Brusselse Regelingscommissie en de deelnemers aan het 15<sup>e</sup> Congres (27-30 augustus 1876), een verslag van de door haar uitgevoerde werkzaamheden.<sup>88</sup> Van het Brusselse Congres zijn geen *Handelingen* verschenen. Volgens het *Programma* zou Désiré Franquinet er gesproken hebben ‘over het Limburgsche of Maasgouwsche Dialekt, naar aanleiding van het op het 14<sup>e</sup> Congres verhandelde’.

86 De Rotterdammer Arie de Jager (1806-1877), gerespecteerd taalkundige en vanaf 1849 trouw congresganger, was in Maastricht verhindert. Het compliment aan het adres van G.D. Franquinet bevindt zich in een exemplaar van A. de Jager, *Taal- en letteroefeningen*, Leiden 1875, Stadsbibliotheek Maastricht signatuur SB 129 C 40.

87 *Het Vaderland* van 30 augustus 1875: ‘Laat de laffe pretmaker schouderophalend van de congressen getuigen, dat ‘t feesten hoofzaak is, hij weet niet, welk een nauwen, onverbreekbaren band honderd en meer congresleden verbindt. Hij weet niet, (...) hoeveel waarachtige vriendschap en verbroedering, ook bij de meest uiteenlopende meeningen, de congressen doen ontstaan’.

88 Regelingscie 1875, omslag 2.



Het 14<sup>e</sup> Congres kende dus een vervolg; ook in Maastricht, waar het inspireerde tot geschreven spot en gespeeld vermaak. Zo noteerde de redacteur van de *Opregte Maastrichter Almanak* voor 1876 in zijn jaaroverzicht dat in Maastricht ‘zoo wat 300 geleerde lui uit ons landje en België bijeengekomen zijn om malkaar versjes voor te lezen, om ter bevordering van de nederlandsche taal ons aan te bevelen zoo weinig mogelijk in ’t fransch te vloeken, en om elkander wat honig om den mond te smeerem’. En bij de Grande Soirée Musicale van de Société Chorale *Apollon* op zondag 15 oktober 1876 werd het evenement besloten met een kluchtige eenakter onder de titel *In de daog van ’t Lëtterkundig Congres*. Behalve de heer en mevrouw Zilversteek en hun dienstmeisje Treeske speelden vier congresgangers mee: eine Braobender, eine Franschman, eine Pruu en einen Hollender. Ook een Pompier verscheen ten tonele, blijkbaar om een brandje te blussen.<sup>89</sup>

### Het 31<sup>e</sup> NTLC, Maastricht 1910

Het leek wel of literair Limburg in 1875 alle kruut verschoten had, want in het door Fasel en Maas opgemaakte Register van NTLC-sprekers worden in de periode 1876-1908 (15<sup>e</sup> – 30<sup>e</sup> Congres) slechts twee Limburgers vermeld. De eerste, niet in Limburg woonachtig, was Jan Willem Brouwers, pastoor in Bovenkerk bij Amstelveen, een begaafd redenaar met wie we al kennis maakten op het 14<sup>e</sup> Congres in Maastricht. Op het 16<sup>e</sup> NTLC (Kampen 1878) zong hij de lof van klokkengieter Geert van Wou (of: Geert van Kampen, 1450-1527), nadat hij de congresgangers al eerder had vergast op

een dichtstuk ‘Over ’t oprichten eener boekerij in ’t slot te Muident’. De tweede was Lambert Mertens (1878-1960), die – 18-jarige kwekeling uit Grathem – op het 23<sup>e</sup> Congres (Antwerpen 1896) sprak over ‘De koopmansgilden’.<sup>90</sup> Meer valt er niet te melden. Ook de presentie van Limburgers was in de periode 1876-1908 minimaal. Ze liep uiteen van 0 tot 3 personen, met het 26<sup>e</sup> Congres (Nijmegen 1901) als uitschieter in positieve zin: 14 personen.<sup>91</sup> De eenvoudige conclusie is dat het Maastrichts Congres van 1875 in Limburg niet geleid heeft tot groei van de Groot-Nederlandse gedachte. Met het vertrek van de congresgangers was de betrokkenheid blijkbaar verdwenen.

De veronderstelling dat het literaire leven in de provincie Limburg niet erg levendig was, ligt dus voor de hand. Toch waren er intussen wel Limburgse schrijvers die nationale bekendheid verworven hadden. Denk aan Frans Erens en zijn broer Emile, Louis Lamberts Hurrelbrinck, Marie Koenen, Herman Maas, Felix Rutten en Emile Seipgens.<sup>92</sup> In het letterkundig leven van de Nederlandse stam was Limburg geen quantité négligeable meer. Mede gelet op het feit dat het Vlaams politiek taalstrijdkarakter van de Congressen na de oprichting van het ANV in 1895 verminderd was en het filologisch karakter bijgevolg sterker, was er in vergelijking met 1875, buiten eventuele onvrede over het geringe aantal Limburgse congressisten, niets dat zich tegen de keuze van Maastricht als organisator van het 31<sup>e</sup> NTLC verzette.

Maar ook nu was Maastricht tweede keus, al was de gang van zaken rond die keuze niet pijnlijk, zoals in 1873. Op het 29<sup>e</sup> NTLC te Brussel in 1906 hadden zich drie steden kandi-

89 Regelingenscie 1910, omslag 6.

90 Fasel/Maas 1979, 103-132.

91 Getallen op basis van de in de Stadsbibliotheek Maastricht aanwezige *Handelingen*. Die van 1876 (Brussel) zijn niet verschenen; de *Handelingen* van 1878 (Kampen), 1881 (Breda), 1896 (Antwerpen), 1897 (Dordrecht) en 1908 (Leiden) ontbreken. Van de 14 Limburgers op het Congres in Nijmegen kwamen er 11 uit Zuid- en 3 uit Midden- en Noord-Limburg. Ik heb geen verklaring voor dit relatief grote aantal.

92 Zie *GLL*, 315-321 (Frans Erens), 321-324 (Emile Erens), 338-340 (Louis Lamberts Hurrelbrinck), 326-331 (Marie Koenen), 344-347 (Herman Maas), 331-336 (Felix Rutten), 292-295 (Emile Seipgens).

daat gesteld voor het volgende Congres: Haarlem, Leiden en Maastricht. Na ampel beraad werd het maken van de keuze opgedragen aan het hoofdbestuur van het ANV. Dat wees Leiden aan als congresplaats voor 1908. Volgens de traditie van alternering had het Congres van 1910 weer in Vlaanderen moeten plaatsvinden, ware het niet dat de stad Antwerpen tijdig het verzoek indiende om bij gelegenheid van de honderdste geboortedag van Hendrik Conscience in 1912 het Congres in Antwerpen te mogen organiseren, een wens die gehoor vond gehoor bij het ANV. Omdat zich in 1908 geen gegadigden aandienenden om het volgende Congres te organiseren, wendde het ANV-bestuur zich in januari 1909 tot Maastricht met de vraag of Limburgs hoofdstad aan het Congres van 1910 gastvrijheid wilde verlenen. De reactie van Maastricht was positief: het Congres was hartelijk welkom.<sup>93</sup>

Voor de samenstelling van de Regelingscommissie van het 31<sup>e</sup> NTLC Maastricht 1910 kon een beroep worden gedaan op beproefde krachten: Laurent Polis (1845-1915), ere-president van de Sociëteit Momus en hoog aangeschreven in het sociaal-culturele leven van de stad,<sup>94</sup> gemeentesecretaris mr. L.B.J. van Oppen, bankemployé P.H.A. Jelinger, die een toegewijd penningmeester zou zijn, gemeentearchivaris J.M. Nuyts,<sup>95</sup> rijksarchivaris A.J. Flament, districts-schoolopziener dr. M.J.H. Houba, literair-historicus H.J. Allard s.j. en Jacques P. van Term, hoofdredacteur van de *Limburger Koerier*. Zij werden versterkt door twee verse krachten, die elkaar met hun taal- en letterkundige speci-

alisten mooi aanvulden en bij het Congres een belangrijke rol zouden spelen; de ene op de voorgrond: de jurist-literator Louis Lamberts Hurrelbrinck (1856-1941), de andere bescheiden terzijde: de taalgeleerde dr. Joseph Endepols (1877-1962), leraar Nederlands aan het stedelijk gymnasium.<sup>96</sup> Hurrelbrinck, die in 1875 als gymnasiast het jongste congreslid was geweest, kreeg de leiding van de Regelingscommissie en zou op maandag 29 augustus benoemd worden tot voorzitter van het Congres. De tweede verzorgde, samen met Van Oppen,<sup>97</sup> het secretariaat van Regelingscommissie én Congresbestuur, en was tevens samensteller van de Handelingen, die begin 1912 zouden verschijnen.

De drie congresdagen waren bepaald op maandag, dinsdag en woensdag 29, 30 en 31 augustus (Koninginnedag). Afgezien van de openingszitting zouden 's morgens (9.30–12.00 uur) de afdelingsvergaderingen gehouden worden en 's middags (14.00–16.00 uur) de plenaire vergaderingen. De laatste en die van de eerste afdeling (letterkunde, toneel, muziek) vonden plaats in de nieuwe zaal van de Maastrichter Staar aan het Sint-Servaasklooster, de tweede afdeling (geschiedenis, oudheidkunde) vergaderde in de Sint-Servatius Sociëteit in de Bredestraat, en de derde afdeling (taal, onderwijs, boekhandel) in de tekenzaal van de H.B.S. aan de Helmstraat.

Doordat het gemeentebestuur al in een vroeg stadium een waarborg van 2.000 gulden verleende,<sup>98</sup> en zich ook committeerde door participatie in de Regelingscommissie, kon penningmeester Jelinger de toekomst met vertrou-

93 *Het Nieuws van den Dag*, 30 augustus 1910. De invitatie-circulaire werd compleet opgenomen in *Limburg's Jaarboek* 16 (1910) 149-156 en, na het Congres, in de *Handelingen* 1910, 10-12. Onder de invitatietekst staan, behalve de leden van de Regelingscommissie, ook de 76 leden van het erecomité met naam en functie vermeld.

94 *GLL*, 242, 299-301. Laurent Polis was van 1883 tot 1898 president van de Momus geweest.

95 J.M. Nuyts had in 1900 het *Levensbericht van G.D.L. Franquinet verzorgd (Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, 1900-1901)*. De herinnering aan Désiré Franquinet, de voorzitter van het 14<sup>e</sup> NTLC, was nog springlevend, ook vanwege zijn Maastrichtse dialectpoëzie.

96 Voor Lamberts Hurrelbrinck, zie Kessen 1943 en *GLL*, 338-339; voor Endepols, zie Spronck 2012.

97 Mr. L.B.J. van Oppen werd op 14 september 1910 benoemd tot burgemeester van de stad. Hij bleef dat tot zijn pensioen in 1937.

98 *Algemeen Handelsblad*, 8 maart 1910.



▲ Louis Lamberts Hurrelbrinck (1856-1941), voorzitter van het 31<sup>e</sup> NTL, Maastricht 1910.

▼ Jos Endepols (1877-1962). RHCL, Maastricht.



wen tegemoetzien. Dat vertrouwen was te meer gerechtvaardigd, toen bleek dat er niet alleen in Maastricht, maar ook in Nederland en Vlaanderen voldoende belangstelling was. Met égard voor de circa 250 gasten van buiten de stad (ruwweg 90 Belgen en 160 Nederlanders) regelde de Huisvestingscommissie het logies in hotels en bij particulieren. In totaal vermeldde de Ledenlijst uiteindelijk ongeveer 550 namen. De penningmeester ontving van hen ruim 1.200 gulden aan inschrijfgeld, zodat ook de kosten van het flankerend programma en later de drukkosten van de *Handelingen* probleemloos gedragen konden worden. Toen in november 1912 aan de penningmeester decharge verleend werd, was er een batig saldo van bijna 900 gulden.<sup>99</sup>

Het aan het Congres toegevoegde buitenprogramma was gevlochten op het stramien van 1875. Laurent Polis, vice-voorzitter van de Regelingscommissie, de 'hoofsche grijsaard met zijn jong hart', had dat toen al meege maakt en voerde nu daarover de regie. Hij was verzekerd van de medewerking van de Maastrichtse verenigingen en vele particulieren.

Evenals in 1875 werd het Congres van 1910 gezegend door prachtig zomerweer. Het officiële programma van vergaderingen en lezingen ondervond daardoor toenemende concurrentie van het recreatiegenot op de terrassen en in de sociëteiten aan het Vrijthof. Centraal daarin stond de Sociëteit Momus, 'waar allen bijeenstroomden zodra de vergaderingen waren geëindigd, het rendez-vous voor ieder. Daags op het ruime terras, des avonds in het fraaie lokaal, steeds tot berstens gevuld. Momus, de sociëteit "der gekheid gewijd", met hare door veelkleurige steken en gouden zonnen getooide bestuursleden, hare met spiegels bekleede wanden, versierd met rake caricaturen'.<sup>100</sup>

99 Regelingscie 1910: omslag 2: Huisvesting; omslag 3: Ledenlijst (ook in *Handelingen* 1910, 41-49); omslag 4: Financiën.

100 *Nieuwe Zutphensche Courant*, 7 september 1910.

Bij de aankomst van de congresleden, op zondag 28 augustus om 15.20 uur aan het station, mocht Laurent Polis hen welkom heten. Hij deed dat ook met enkele woorden in de taal van de stad: 'Veer hopen uuch hei op ze Mastreechs, op ze Limburgs te ontvangen; Mastreech is gei Breusselt en ouch geinen Haag, mer al ziin veer mer e klei stedche, toch hùbbe veer hart veur eus taol'. Volgens de *NRC* was het aantal gasten aan het station niet al te groot; het werd ver overtroffen door dat van de gastheren en hun dames.<sup>101</sup> Daarna, begeleid door de muziek van de Koninklijke Harmonie en de Harmonie der Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek, trokken gasten en gastheren met hun dames en een massa nieuwsgierigen 'over de oude Maasbrug, waar saluutschoten een welkom uitbulderden',<sup>102</sup> naar het stadhuis op de Markt. Daar werden zij toegesproken door gemeentesecretaris L.B.J. van Oppen (burgemeester Chrétien Bauduin was recentelijk overleden), door de vertegenwoordigers van de Nederlandse en Belgische regering en door de afgevaardigde van de Zuid-Afrikaanse Taalbond.

Intussen bleef het in de stad gezellig druk, met harmoniemuziek op de Markt en in de Stationsstraat. Om 19.15 uur – het was 'een nagenoeg bladstille avond'<sup>103</sup> – volgde in het Stadspark een feestconcert met medewerking ('geheel belangeloos') van de beroemde cellist Jozef Hollman. Hij speelde in het eerste deel zijn eigen *Larghetto* en na de pauze het celloconcert in *A mineur* van Saint-Saëns.<sup>104</sup> Vanaf 22.00 uur toostten congresleden op

de Groot-Nederlandse broederschap in de Sociëteit Momus aan het Vrijthof.

### Het Congres

Op maandag 29 augustus om 9.30 uur werd in de zaal van de Mastrechter Staar het Congres geopend door de voorzitter van de Regelingscommissie, mr. Louis H.J. Lamberts Hurrelbrinck, die, na benoeming tot voorzitter van het 31<sup>e</sup> NTLC, de openingsrede hield. Behalve geslaagd advocaat en vruchtbaar literator was hij een beweeglijk charmeur die met groot gemak en humor het woord voerde.<sup>105</sup> Aansluitend sprak dr. A. Beets over de voortgang van het werk aan het *WNT*. Daarna was het woord aan de Amsterdamse hoogleraar dr. Jan te Winkel (1847-1927). Deze ging uitvoerig in op het belang van Hendrik van Veldeke voor de letterkunde van Nederland en West-Europa en concludeerde dat, net zoals Jacob van Maerlant in Damme een standbeeld gekregen had, Veldeke er een verdiende in Maastricht. Te Winkel vond het een eer dat hij het plan voor zo'n standbeeld, zoals het gerijpt was in de boezem van de Regelingscommissie, in het bijzonder in het hoofd van haar 2<sup>e</sup> secretaris dr. Endepols, aan het Congres ter instemming mocht voorleggen. Hij kon erbij vermelden 'dat aan de uitvoering van hun plan geene bezwaren van beteekenis, naar wij vertrouwen, ook niet van financiëlen aard, in de weg staan, vooral niet, wanneer ook van onze Congresleden nog op eenigen steun te rekenen is'.<sup>106</sup>

101 *Handelingen* 1910, 50-51; *NRC*, 29 augustus 1910.

102 *Nieuwe Zutphensche Courant*, 7 september 1910.

103 *Limburger Koerier*, maandag 29 augustus 1910. Vanaf vrijdag 26 augustus t/m donderdag 1 september deed de krant uitvoerig verslag van het binnen- en buitenprogramma van het Congres. Via Delpher maakte ik gebruik van krantenverslagen uit Nederland en Vlaanderen.

104 Het affiche in *Regelingscie* 1910, omslag 6.

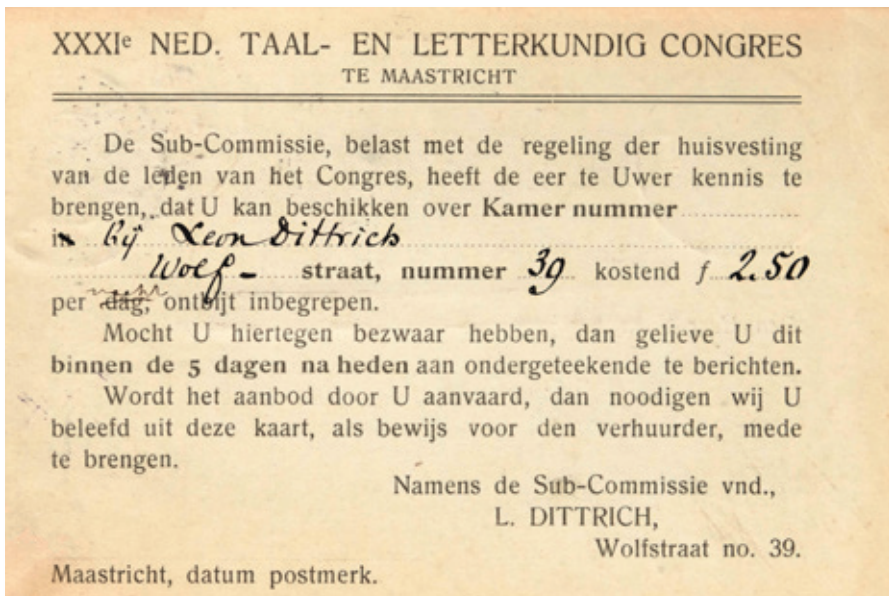
105 Het weekblad *De Kunstwereld* van 1897 portretteerde enkele opvallende deelnemers aan het 24<sup>e</sup> NTLC Dordrecht 1897, o.a. de toen 41-jarige Lamberts Hurrelbrinck: 'Een mooi-gekleede heer met grijzen deukhoed en donkergrijs fantasiepak. Luidruchtig en druk, een damesman vol strijkages en égards voor de sekse. Heeft niet veel rust in zijn lijf, fladdert heen en weer, in en uit, op en neer. Met dat al 'un bon type', die met overtuiging en nadruk het woord weet te voeren. (...) Davies: Molto allegro, con brio.' Zie Moubis 1959, 18.

106 *Handelingen* 1910, 76-86.



Alles heeft zijn prijs, ook de kamersjeut. Foto Jan van Tol.

Congresleden werden ook bij particulieren ondergebracht. Foto Jan van Tol.





Het 31<sup>e</sup> Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, Maastricht 1910. Zondagmiddag 28 augustus 1910, hoek Stationsstraat/ Alexander Battalaan: met muziek op weg naar de officiële ontvangst in het stadhuis. RHCL, Maastricht.



Jan te Winkel (1847-1927).

Dat klonk optimistisch en de instemming van het Congres was geen probleem, maar de uitvoering van het plan zou meer dan twintig jaar op zich laten wachten.

Behalve de voor Limburg zo belangrijke bijdrage van Jan te Winkel waren er nog vier inlei-

dingen die het Congres een Limburgse kleur gaven. Louis Lamberts Hurrelbrinck bracht hulde aan het dichterschap van Désiré Franquinet, de grote man van het 14<sup>e</sup> Congres in 1875.<sup>107</sup> Herman Knippenberg vroeg om meer aandacht voor de dichtelijke en retorische kwaliteiten van Michael Smiets.<sup>108</sup> Lambert Mertens verzorgde een spreekbeurt over ‘de volkszang in Limburg’, waarbij het attendeerde op het succes van ‘Limburg, mijn vaderland’ (tekst: Gerard Krekelberg, muziek: Henri Tijssen) dat op 31 januari 1909 in Roermond voor het eerst geklonken had en later als Limburgs volkslied zou worden erkend.<sup>109</sup> Dr. J. Houben (Luik) hield een pleidooi voor een zuiverder uitspraak van het Nederlands bij het onderwijs in Zuid-Limburg.<sup>110</sup> Dr. Joseph Endepols sprak over ‘Het Vlaamsche volksboek van ridder Owein’ en over het internationale kader waarin dit geplaatst moest worden.<sup>111</sup>

Natuurlijk kwam op het Congres ook de spellingvereenvoudiging ter sprake, de zogenaamde spelling Kolllewijn. Jef Mennekens sprak daarover in de derde afdeling.<sup>112</sup> Een hete kwestie, die de gemoederen beroerde. Toen Leo Simons, bekend als oprichter van de Wereldbibliotheek, tijdens zijn spreekbeurt in de plenaire vergadering liet blijken dat hij

<sup>107</sup> *Handelingen* 1910, 180-186.

<sup>108</sup> *Handelingen* 1910, 176-178. Al vóór het Congres van start ging had Herman Knippenberg (1879-1964) van zich laten horen door de publicatie van een Congreslied in de *Limburger Koerier* van zaterdag 27 augustus. Na zijn spreekbeurt over Michael Smiets werd hij, vanwege zijn suggestie dat Désiré Franquinet voor zijn dichterschap schatplichtig was aan Smiets, geattaqueerd door Lamberts Hurrelbrinck en door Franquinets zoon Edmond. De laatste bevestigde de ‘hechte vriendschap’ tussen Smiets en zijn vader, maar ontkende ‘ten stelligste de bewering van den heer Knippenberg’ over beïnvloeding. Zie *Handelingen* 1910, 181, 186-187.

<sup>109</sup> *Handelingen* 1910, 187-199. Tijdens de congresdagen was in het OLV-patronaat in de Hondstraat de tentoonstelling ‘Het Nederlandse Lied’ ingericht. Iedere dag tussen 12.30 en 13.30 uur werden er volksliederen uitgevoerd (*Handelingen* 1910, 295-298). De opening geschiedde door gouverneur Gustave Ruys de Beerenbrouck (*Limburger Koerier*, 30 augustus). Een affiche is bewaard in Regeling 1910, omslag 6.

<sup>110</sup> *Handelingen* 1910, 274-276. Dr. J. Houben (Luik) was leraar aan het Koninklijk Athenaeum, rue Grégoire-Bodart, Hoei/Huy (zie *Neerlandia* 10, 1906, p. 237). Hij liet zijn spreekbeurt niet opnemen in de *Handelingen*. Ook zijn naamgenoot Dr. J.H.H. Houben (1877-1949) leraar te Breda (later in Eindhoven en Nijmegen) was bij het Congres aanwezig. Deze was in juli 1905 aan de Universiteit van Amsterdam gepromoveerd op *Het dialect der stad Maastricht*.

<sup>111</sup> Samenvatting in de *Limburger Koerier* van dinsdag 30 augustus 1910, 1<sup>e</sup> uitgaaf. Endepols heeft zijn lezing niet in de *Handelingen* opgenomen, maar verwerkt in de tweedelige uitgave *Tondalus' visioen en St. Patricius' vagevuur* (1914, 1917) die hij samen met René Verdeyen het licht deed zien. Zie *Handelingen* 1910, 156.

<sup>112</sup> *Handelingen* 1910, 239-249. Al in 1891 had R.A. Kolllewijn (1857-1942) voorstellen gedaan die vanaf 1893 door de ‘Vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling’ werden gepropageerd. Het duurde een halve eeuw voordat de hoofdzaken van de spelling Kolllewijn door de Nederlandse en Belgische regeringen in 1946-1947 werden doorgevoerd.

behoorde tot de zeventig letterkundigen die zich tegen de spelling Kolléwijn verzetten, diende Joseph Endepols hem daarover van repliek door te wijzen op het adres van de 500 collega's die voorstander waren. Simons' uitspraak 'dat het wegslijten van buigingsuitgangen een teeken van weinig volkskracht is', kwalificeerde hij als 'een zeer eigenaardige bewering'.<sup>113</sup>

Wat de Vlaamse Beweging in die dagen bovenal bezielde, was de strijd voor een eigen universiteit, te realiseren door vernederlandsing van de Gentse hogeschool. Dat zou de kroon op haar werk zijn. Mr. Louis Franck (Antwerpen) zette op de eerste congresmiddag de toon: 'Het geestelijk leven van een volk kan niet bloeien zonder eene Hoogeschool in zijnen geest'. Stadgenoot Max Rooses viel hem bij: 'Het Vlaamsche volk zonder Hoogeschool is een man zonder hoofd'. De Leidse hoogleraar J. Speijer zegde steun toe van de Noord-Nederlandse universiteiten. Mr. Edm. van Dieren (Leuven) riep dat ook aan de universiteit van Leuven de vervlaamsing moest worden doorgevoerd. 'In België propagandeeren wij [de 'met kracht en klem' gevraagde Vlaamse hogeschool, LS] met een lied op de wijs der "Zilveren Vloot", betiteld "Onze Kop".' Hij citeerde alvast enige regels. Wie er nader kennis mee wilde maken, was vanavond welkom in de Sociëteit Momus. 'Luid gelach en toejuichingen, mede-zingen op enkele plaatsen', vermelden de *Handelingen*.<sup>114</sup> Geen twijfel meer bij de aanwezige Vlamingen: die kop moest erop.<sup>115</sup> Een gehectografeerd exemplaar van 'Onze Kop' op de wijs van Piet Hein (of van de Zilveren Vloot) is bewaard in het archief van

de Regelingscommissie; de auteur heet daar J.H. Lambrechts. Ook de wat gereserveerde 'Hollanders' zullen het in de Momus met plezier hebben meegezongen.

Hebt gij niet gehoord van Vlaanderens  
macht?  
Van Vlaanderens wonder leven?  
Van Vlaanderens volk, dat verknoeid en  
verkracht  
Als man zonder kop moet leven.  
Een kop, een kop, een kop hij moet er op  
Wij zijn het wachten moe  
En geven niet meer toe  
Willen dus onze hoogeschool  
Voor Vlaanderen, voor Vlaand'ren, een  
hoogeschool.<sup>116</sup>

Hoe reageerde de pers op het Congres? Na de eerste dag was het oordeel in de *NRC* niet positief. In de ochtendeditie van 30 augustus lezen we:

Het congres is nog altijd niet in de stemming en vooral de Vlamingen twijfelen, of die er dit keer wel in komen zal. De vergaderingen zijn langdurig, de redevoeringen worden allemaal voorgelezen van de vellen papier en vooraf weet men nu al wel gemeenlijk wat de sprekers zeggen willen. Het stambelang, op zoo velerlei wijze door de jaren heen bezongen, wat valt er nog nieuws over te betoogen voor steeds meereendeels dezelfde menschen? Het is "prêcher les convertis". En wat daarbij komt, de redentrijckheid (...), zij is niet meer van onzen tijd. Wie is er nog welsprekend, wie memooreert à l'improviste, of het moesten de zoet

113 *Handelingen* 1910, 125-129, 130.

114 *Handelingen* 1910, 100 (Franck), 105 (Rooses), 106 (van Dieren). De vernederlandsing van de Gentse universiteit werd pas in 1930 voltooid.

115 *Limburger Koerier*, 30 augustus 1910; *NRC*, 30 augustus 1910, ochtendblad.

116 *Regelingscie* 1910, omslag 6; hierin o.m. 'Onze Kop'. De *NRC* van 31 augustus (ochtendblad) wijdde enkele regels aan de congresgangers. De Vlamingen bleken hierin onbetwistbaar de besten. Over die van de Limburgers werd positief geoordeeld, maar met de opmerking 'dat hier in Maastricht het volk bijvoorbeeld wel het Limburgsch volkslied en het Wilhelmus kent in alle coupletten, maar dat juist de hoogere standen daarbij met de lippen op elkander blijven zitten'.





Laurent Polis (1845-1915). Bonnefantemuseum, Maastricht. Foto Jan van Tol.

gestemde Vlamingen wezen, die ook nu weer tegen het einde der vergadering even warm liepen, omdat zij, altijd vechtende voor hun idealen, telkens weer te getuigen hebben met woorden die opwellen uit het hart. (...)

De aantrekkelijkheid raakt er blijkbaar wat af; de vergaderzalen, waar vroeger de honderden gespannen zaten te luisteren, zijn nog maar voor een deel gevuld. En wel vooral dankzij de nieuwsgierige belangstelling van de gulle Maastrichtenaren. (...) En zoo schijnt het eenigszins, of er nog altijd wat hort.

Het leek wel of het Congres moe was. De avonden moesten goedmaken, wat overdag horte, en de ochtenden leden onder het feest van de avonden.

Maastricht, 31 augustus. – Het congres staat vandaag in het teeken van Koninginneverjaardag. Dat is vannacht te klokke twaalf al in Momus begonnen, waar hooggeleerden, geleerden en heelemaal niet geleerden om beurten op de tafeltjes klommen om in gloeiende toosten hun gelukwensen voor de koninklijke familie jubelend uit te spreken, waarop dan telkens weer Wilhelmusjes volgden en vele Vlaamsche Leeuwen werden losgelaaten. Des te minder was daarom vanmorgen al weer zoo vroeg de gestemdheid om in de ietwat druilerige ochtendzalen [de vele sprekers in de afdelingsvergaderingen aan te horen.] Bovendien was het zoo'n heerlijke zomermorgen op het Vrijthof, onder de boomen in de koele schaduw van de Romaansche St. Servaas. (...) De belangstelling was dan ook ontmoedigend. Maar de ingeschrevenen bleven pal en brachten onvervaard ten gehoor voor de schaarsch bezette zalen, wat zij nu eenmaal hadden opgeschreven.<sup>117</sup>

Zo bereikte het Congres de middag van de laatste plenaire vergadering.

Om twee uur zou in de groote zaal van de Mastreechter Staar de laatste algemeene vergadering beginnen, maar om half drie waren er, met den voorzitter en de altijd volgzame journalisten, welgeteld nog slechts zeventien personen. De gastvrije sociëteiten bieden dan ook zoo'n aangenaam buiten-zitten met het mooie zomerweer, dat de honderden ingeschreven congresleden daar de wijste partij gekozen

117 NRC, 31 augustus 1910, avondblad. Ook bewaard in Regelingscie 1910, omslag 6.

hebben. Bestuurderen, sprekers, toehoorders, tot nu toe blijven zij genoegelijk onder de veranda's aan het Vrijthof buiten. 't Schijnt gansch in den zonnedag verlopen.<sup>118</sup>

De vergadering begon om drie uur voor een zwak bezette zaal. Het *Algemeen Handelsblad* sneerde: 'Lodewijk van Deyssel, die spreken zou den eersten dag, zich voor den tweeden verontschuldigd had, blijkt thans niet aanwezig, zoodat zijn spreekbeurt, evenals gisteren die van Herman Teirlinck vervalt'.<sup>119</sup> Het Congres leek uit te gaan als een nachtkaaers. Gelukkig waren de laatste sprekers het aanhoren waard. De Gentse schrijver-journalist Alfons Stevens, gezegend met 'een stem die klonk als een klok', wees de Hollanders op hun gedesinteresseerdheid in de Vlaamse Beweging; gevraagde steun werd niet verleend; er was veeleer sprake van tegenwerking.<sup>120</sup> Na hem volgde stadgenoot prof. Paul Fredericq (1850-1920), een grote naam, niet alleen omdat hij onlangs de driedelige *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging* (Gent 1906-1909) voltooid had, maar ook omdat hij vanaf 1867 geen enkel congres had overgeslagen. In een beschouwing over de 'geestelijke toenadering tusschen Noord en Zuid' in de afgelopen halve eeuw, stelde hij vast dat die ontegenzeggelijk gegroeid was, maar dat er in het geestelijk leven toch grote verschillen gebleven waren.<sup>121</sup>

Voorzitter Louis Lamberts Hurrelbrinck mocht het 31<sup>e</sup> Taalcongres nu sluiten. Hij inviteerde de congressisten om in 1912 het Groot-Nederlandse leven in Antwerpen een nieuwe impuls te geven en ontving van prof. mr. J.E. Heeres (Leiden) namens de aanwezige (en niet

aanwezige) congresleden het compliment dat hij zich van zijn taak 'op even hoffelijke als loffelijke wijze gekwetend' had.<sup>122</sup>

### Het flankerend programma

Natuurlijk stonden in deze dagen de plenaire en afdelingsvergaderingen van het Congres centraal. Maar ze functioneerden als redengeving voor een waaier van omringende feestelijke evenementen, waarvan ook de burgerij kon profiteren.

Op maandag 29 augustus, na afloop van de vergaderingen, kregen de congressisten en belangstellende stadsbewoners de gelegenheid om met de stoomboot over het kanaal naar Casino Slavante te varen. Daar musiceerde de harmonie-afdeling van de Stedelijke Muziekschool onder leiding van Otto Wolf. Aansluitend volgde een lampiontocht door de grotten, opgeluisterd door de harmonie van Sint-Pieter. Op de weg terug voer de boot langs tientallen feestelijk verlichte gondels, volgens Endepols een van de hoogtepunten van de congresdagen. Na de ontschepping volgde een wandeling door het geïllumineerde vijverpark en langs het Pater Vinck-torentje – vijver en toren meermalen wonderlijk verlicht door Bengaals vuur. Intussen musiceerden twee harmonieën: Kunst door Oefening op het bolwerk De Vijf Koppen, de harmonie van het O.L.V.-Patronaat verderop in het Villapark. Vanaf 22.00 uur concerteerde de Harmonie van de Sphinx-fabrieken op het Vrijthof.

Enkele organisatoren van het congres en de belangrijkste gasten hebben de uittocht naar 'Slavante' niet kunnen meemaken. Zij waren uitgenodigd voor een feestmaal, aangeboden door gouverneur Gustave Ruys de Beeren-

118 Zie vorige noot.

119 *Algemeen Handelsblad*, 1 september 1910.

120 *Handelingen* 1910, 133-134.

121 *Handelingen* 1910, 136-142; *Het Nieuws van den Dag*, kleine courant, 1 september 1910; *Limburger Koerier*, 1 september 1910. In *De moderne tijd. De Lage Landen, 1780-1940* 4 (2020) 55-69 schreef Ruben Mantels over 'Het academische leven van Paul Fredericq omstreeks 1900'; aldaar op p. 59: 'Als Vlaamsgezinde behoorde hij er tot een minderheid, maar als liberaal tot de meerderheid'.

122 Kessen 1943, 53.



Diner, aangeboden door gouverneur jhr. mr. Gustave Ruys de Beerenbrouck, 29 augustus 1910. Linksboven de wapenspreuk van de familie Ruys: *antes morir que ser traidor* (liever sterven dan verrader zijn). Menukaart getekend door dr. Pierre Cuypers. RHCL/GAM: 18 BC P.706. Foto Jan van Tol.



Menu van het feestmaal tot besluit van het 31<sup>e</sup> Congres, Koninginnedag, 31 augustus 1910 [recto-zijde verkleind; verso-zijde ware grootte]. Regelingcie 1910, omslag 6. Foto Jan van Tol.





Die geen taal heeft  
is geen naam weerd,  
Waar geen taal leeft  
is geen volk.  
Guido Gezelle.

AFRIKAANSCH EN NEDERLAND UNIE

WYNEN.

St Julien.

- Champagne Couvert - sec.
- Bordeaux Graves.
- Château Beychevelle.
- Bourgogne Nuits.
- Bourgogne Volnay.
- Rüdesheimer
- Champagne Moët et Chandon.
- Champagne Pommery
- American Flag

Waar de prijzen  
wordt verzonden naar  
de Wynkaart.

Limburg

Aug 1910

brouck. Een fraaie menukaart, getekend door dr. Pierre Cuypers, getuigt daarvan.<sup>123</sup>

Op dinsdag 30 augustus was er 's avonds weer volop muziek. Om 19.30 uur concerteerde de Mastreechter Staar in haar lokaal aan het Sint-Servaasklooster. Om 21.30 uur musiceerde de Koninklijke Harmonie op het Vrijthof en de Harmonie Kunst door Oefening in de Stationsstraat. Tezelfdertijd werd op het Vrijthof een lange reeks lichtbeelden vertoond: 'Nederland in beeld'. Het betrof een nieuwe hobby van de actieve congressist F.A. Hoefer.<sup>124</sup>

Woensdag 31 augustus vierde de stad Koninginnedag. Voor zover de conditie van de congresgangers niet geleden had onder de viering der Groot-Nederlandse broederschap de avond tevoren, waren zij bij de afdelingsvergaderingen present. Maar na de middag lokte het flankerend programma en het zonnige Vrijthof meer dan de vergaderzaal.

Het bij Koninginnedag passende Te Deum in de Sint-Servaaskerk om 12.45 uur was een korte maar indrukwekkende plechtigheid. Om 13.30 uur musiceerde de bataljonskapel op het Vrijthof. In het Stadspark concerteerde om 16.00 uur het symfonieorkest van de Stedelijke Muziekschool.

Meer dan 200 congresgangers namen om 18.00 uur deel aan het feestmaal in de Redoutezalen. De menukaart, getekend door waterstaatkundig ingenieur E. van Konijnenburg, was oranje gekleurd. Cryptische omschrijvingen als 'Brusselsch Vliegtuig in ragout', 'Gebraden Hardlooper met gestoofde vruchten', 'Festina lente van de Noordzee', voor kip,

haas en krab(?), leverden gespreksstof. In tafelredes werden congresvoorzitter Louis Lamberts Hurrelbrinck en nestor Laurent Polis op het schild geheven. Aan het toosten, soms overstemd door het knallen der kurken, kwam geen einde.<sup>125</sup>

Vanaf 20.00 uur concerteerde Kunst door Oefening op de Markt, vanaf 20.30 uur de Mastreechter Staar en de Koninklijke Harmonie op het verlichte Vrijthof. Onderwijl en na afloop werd het Groot-Nederlandschap gevierd in de verschillende sociëteiten, met de Momus als brandpunt. 'Zuid- en Noord-Nederlanders verbroederden zich hier; vermengden zich met Maastrichtenaren in een broederlijk feestvieren. Voordrachten, zang wisselden de onderlinge gesprekken af aan de gezellige tafeltjes. Hier werden oude kennismakingen hernieuwd, nieuwe aangeknoopt. Goedlachse Maastrichtsche schoonen en Noord-Nederlandsche professoren en bekende literatoren zaten gezellig keuvelend bijeen, kwinkslagen schoten als voetzoekers door de dicht opeengepakte menigte'.<sup>126</sup>

### Na het Congres

In *Neerlandia* terugblikkend op het 31<sup>e</sup> NTLC, toonde Caspert van Son, secretaris ANV Groep Nederland, zich kritisch. De opkomst viel wat tegen; enkele coryfeeën hadden wel ingeschreven maar waren niet komen opdagen. Diverse inleidingen hadden beter als tijdschriftartikel kunnen verschijnen. Het taal- en letterkundige element was mager. 'Al wat maar eenigszins belangrijk was', stelde hij, 'bewoog zich op

123 *De Tijd*, 1 september 1910; *Limburger Koerier*, 30 augustus 1910; RHCL, 18. BC P-706: menukaart, met aan de achterzijde de potloodnotitie: 'Maaltijd gegeven door den Commissaris der Koningin jhr. mr. Ruys de Beerenbrouck'.

124 Oud-luitenant Frederic Adolph Hoefer was vanaf 1901 op vrijwel ieder Congres aanwezig. Zijn 'lijst der lichtbeelden' (bewaard in Regelingenscie 1910, omslag 6) telt 154 nummers: gebouwen, vestingwerken, kerken, kastelen, maar ook klederdrachten en boerenwoningen. Over zijn leven en verdiensten, zie ook: Peter Schulpen, 'Frederic Adolph Hoefer (1850-1938), Sittardse bastaard van Koning Willem III?', *Sittards Verleden* 13, nr. 4, december 2014, 82.

125 *Het Nieuws van den Dag*, 1 september 1910. Regelingenscie 1910: omslag 6 bevat o.m. het Programmaboekje van het Congres en de oranje menukaart; in omslag 4 bevindt zich de rekening van de schouwborg voor het feestmaal: 557 gulden (de deelnemers betaalden 2 gulden en 50 cent per persoon, exclusief wijn); *Handelingen* 1910, 291-294.

126 *Nieuwe Zutphensche Courant*, 7 september 1910.



Handelingen van het 31<sup>e</sup> Congres in Maastricht 1910.  
Foto Jan van Tol.

stamgebied en dit bewijst wel hoe zeer de Nederlandsche Congressen beginnen saam te vallen met en te lijken op landdagen van het ANV'. Hiermee gaf Van Son eigenlijk aan dat de Congressen toe waren aan een nieuwe opzet. Maar hij was enthousiast over de gastvrijheid van de Maastrichtenaren en over het feestelijk buitenprogramma. Het samenzijn in de Sociëteit Momus was memorabel: 'Momus' wanden hebben gedaverd van Wilhelmusjes en Vlaamsche Leeuwen, op wie men af kan geven

zooveel men wil, brullen blijven ze'. Wie dit flankerend gebeuren geringschat, hij kent, aldus Van Son, 'de beteekenis van dit afwisselend ernstig en vroolijk samenzijn niet, beseft te weinig hoeveel vriendendiensten er het gevolg van zijn en welk een opgewektheid het geeft aan den strijd voor de gemeenschappelijke zaak onzer stameenheid'.<sup>127</sup>

De terugblik in de *Opregte Maastrichter Almanak* voor 1911 was naar verwachting een mix van Dichtung und Wahrheit:

De hieere van 't Taol- en Lètterkundig Congres hùbbe de stad wel zoe get zestig gùlde per kop gekos, me daoveur kriege veer ouch ei standbeeld van Hinderik van Veldeke, dat is den oetvinder vaan de Mastreechsche taol. (...) 't Schoenste van 't congres waos de gondelvaart op 't kanaal. Euveraal waar meziek en op de Vief Köp speulde ein boereharmonie<sup>128</sup> vaan: "Alle de eensches zwumme in 't water". De verleechting vaan 't Villapark waos echter niks bij de lichbeelden oppe Vriethof. Dat waos choen! Wie ze us lang genog gedronge en op eus tiene getrooie hadde, kwaome veer neve ein madam te stoon, die gooi ouge had en us alles oetlag en alle portrètte kos onderscheie. "Dao zeet geer Beks menhier", zag ze (...).

'De knóp Beks' was een Maastrichts type, een straatventer met een bult (knóp) op z'n wang. Voor die Maastrichtse 'madam' was er búiten de stad blijkbaar geen herkenbaar leven.<sup>129</sup>

127 *Neerlandia* 14 (1910) nr. 9 (september 1910) 181-184.

128 De medewerking van de fanfare uit Houthem werd gehonoreerd met 30 gulden. Zie *Regelingscie* 1910, omslag 4.

129 'De knóp Beks' maakt deel uit van de groep 'Dao kómme ze', een plastiek, ca. 1900 (1911?) vervaardigd door Frans van de Laar (1853-1933).

### Het voortleven van de Groot-Nederlandse gedachte

Twee jaar later, in augustus 1912, congresseerde taal- en letterkundig Groot-Nederland in Antwerpen. Haarlem begon daarna met de voorbereiding van het 33<sup>e</sup> Congres, maar in augustus 1914, een halve maand voordat het gehouden zou worden, brak de Grote Oorlog uit.

In het interbellum werd de draad niet meer opgepakt. Maar de Groot-Nederlandse gedachte, 'het geloof in een verwantschap tussen alle Nederlandstaligen op basis van taal en cultuur', bleef leven dankzij de activiteiten van het ANV.<sup>130</sup> Dit Verbond organiseerde na de Tweede Wereldoorlog vijf keer een 'Nederlands Congres' (1949-1967). De oprichting van de Nederlandse Taalunie door de Nederlandse en Belgische regeringen (9 september 1980) leidde tot voortzetting van de reeks, nu onder de titel 'Algemeen-Nederlands Congres' (Brussel 1980, Amsterdam 1986, Brussel 1990, Den Bosch 1994). Dit ANC fungeerde tevens als overkoepelende instantie van circa 200 verenigingen en instellingen die op het gebied van de Nederlandse taal en cultuur werkzaam zijn.<sup>131</sup> Het Algemeen-Nederlands Congres in Den Bosch – voor wie heeft doorgeteld: het 41<sup>e</sup> – kreeg geen vervolg.<sup>132</sup> Dat hoeft eigenlijk niet te verbazen. Voor het geloof in de Groot-Nederlandse gedachte was geen apostolaat meer nodig. Instandhouding en verspreiding was een zaak van de cultuurpolitiek geworden, waarvoor de regeringen de verantwoordelijkheid op zich hadden genomen.

### Besluit: de betekenis van de Congressen

De Nederlandse gedachte, het idee van eenheid op grond van taalgemeenschap, dat aan de Congressen ten grondslag lag, leidde in de jaren 1860 tot de wens om alle vraagstukken die de samenwerking tussen Noord en Zuid betroffen, op de Congressen te behandelen. Julius Vuylsteke was daarbij de drijvende kracht, en wegens zijn antiklerikaal liberalisme ook meteen oorzaak van tweespalt in de Vlaamse gelederen én van gereserveerdheid aan Noord-Nederlandse zijde. Op het 11<sup>e</sup> Congres in Leuven (1869) schetste hij 'in grote lijnen het stramien van de Nederlandse eenheid in het verleden'.<sup>133</sup> Na de Eerste Wereldoorlog zou 'de Nederlandse stam' in de Utrechtse hoogleraar Pieter Geyl (1887-1966) zijn geschiedschrijver vinden: een apostel die zijn geloof gedreven en bekwaam uitdroeg en velen overtuigde.<sup>134</sup> 'Wij weten', stelde Geyl in zijn *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, 'dat het nationaliteitsgevoel niet zonder meer uit de staat kan worden afgeleid, dat het integendeel (...) uit diepere bronnen van eenheid van taal en beschaving opwelt'. Staten beschouwde hij als 'historische feiten' die het eeuwigheidskarakter ontberen.<sup>135</sup>

Niet iedereen deelde Geyls geloof in de macht van de stam. Zo erkende zijn Nijmeegse collega L.J. Rogier weliswaar graag dat onder Willem I (1815-1830) een eenheid gerealiseerd werd waar de Bourgondisch-Habsburgers heersers in de vijftiende en zestiende eeuw van gedroomd hadden, maar die eenheid was zijns inziens van te korte duur geweest om het harde feit van vier eeuwen gescheidenheid (vanaf de

130 Verberne 1947, 323. Het citaat uit Arij's 2017, 79.

131 NEVB 1998, deel 2, 2190; op internet: Stichting Algemeen-Nederlands Congres – NEVB Online

132 E-mail d.d. 24.08.2020 van Kevin De Coninck, senioradviseur Taalunie.

133 Willemsen 1981, 66-68.

134 Geyl 1948-1959, 3 delen.

135 Geyl 1948-1959, deel 1, 7-8.



splijting van de Nederlandse gewesten in een noordelijk en een zuidelijk deel) uit te wissen. Het geloof dat ‘in de taal een nationaal bewustzijn verankerd’ moest zijn, dat de taal ‘een nationale eenheid creëerde’, noemde Rogier een bedenkfel van de Romantiek, een mythe.<sup>136</sup> Ook Elias wees erop dat de Vlaamse Beweging te weinig oog had voor de betekenis van de staatsnationaliteit: ‘alsof de Vlamingen alleen de waarlijk nationaal-voelende Belgen waren’.<sup>137</sup> Wat overigens niet wegneemt dat eenheid van taal mensen uit historisch gescheiden gebieden bijeen kan brengen en dat taal een belangrijke identiteitsvormende factor is.

### De betekenis voor Groot-Nederland

Voor de contacten tussen literair Vlaanderen en Nederland en voor de opbloei van het Nederlands en de Nederlandse cultuur in Vlaanderen zijn de Congressen van groot belang geweest. Vóór de oprichting van het ANV in 1895 waren ze het enige platform voor Groot-Nederlandse ontmoeting. Daar werd begrip gewekt voor verschillen en werden persoonlijke banden van vriendschap gesmeed. Zonder deze Congressen was er in 1864 geen spellingseenheid gekomen en geen *Woordenboek der Nederlandsche Taal* (43 banden, in 1998 voltooid): symbolen voor de taaleenheid van Noord en Zuid. Ook hebben de Congressen bijgedragen aan de kwaliteitsverbetering van het Nederlands toneel, mede gevolg van de oprichting van het Nederlandsch Tooneelverbond in 1870. In de wereld van het gedrukte woord werden hindernissen weggenomen: afschaffing van het dagbladzegel, bilaterale verlaging van post-

tarieven, een verbod op de nadruk (*contrefaçon*) in België, zodat de (relatief dure) Noord-Nederlandse boeken gemakkelijker over de grens konden komen, promotie van Vlaamse auteurs en verspreiding van hun poëzie en proza in Noord-Nederland, en omgekeerd.<sup>138</sup> De Congressen waren, aldus de Utrechtse historicus Arie Willemsen, ‘het belangrijkste en meest permanente instrument voor de verwezenlijking van de Nederlandse gedachte en de Groot-Nederlandse samenwerking. (...) Vlaanderen, hoe verschillend ook van het Noorden wat betreft politieke en sociale structuur, is er een deel van een *Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap door geworden*’.<sup>139</sup> Maar prof. Paul Frédéricq, liberaal flamingant, frequent deelnemer aan de Congressen, laatste spreker op het 31<sup>e</sup> NTLC te Maastricht 1910, stelde tevens vast: ‘Toch voelen we gedurig, dat we in Noord en Zuid te ver van elkander afstaan; ons geestelijk leven is verschillend; we lezen niet dezelfde dagbladen en tijdschriften; geloof, staatkunde zijn er anders, zoodat Vlamingen en Hollanders niet dezelfde kunnen zijn. Er ligt nog een zedelijke Moerdijk tussen beide landen’.<sup>140</sup>

### De betekenis voor Limburg

In 1867 kwam Limburg los van de riskante staatkundige verbinding met de Duitse Bond en werd Maastricht bevrijd van de knellende status van vestingstad – belangrijke gebeurtenissen die de Sociëteit Momus onderstreepte door de organisatie van een grote historische optocht. Er is ongetwijfeld samenhang tussen deze historische feiten en de sollicitatie in 1869 en 1873

<sup>136</sup> Rogier 1974, 309-313.

<sup>137</sup> Elias 1963-1965, deel 2, 107.

<sup>138</sup> v.d.Berg/Couttenier 2009, 192-196, 481-483; te Winkel 1927, 308-310; de Clerck 1966, 45-46; de Clerck 1979, 78. Uitgebreid over de Congressen en het WNT, het toneel, het onderwijs, de boekhandel: Hans Heestermans, resp. G. Tindemans, resp. K. de Clerck, resp. Ludo Simons, in *De Negentiende Eeuw* 5 (1981), 72-85, 86-97, 98-103, 104-114. Over de Congressen en de vernederlandsing van het onderwijs ook: Hans Vanacker in *Neerlandia* 87 (1983) 3-9 [DBNL].

<sup>139</sup> Willemsen 1981, 70.

<sup>140</sup> De *Limburger Koerier*, donderdag 1 september 1910; Elias 1963-1965, deel 3, 208: In het Noorden was geen sprake van een opbloei van de Groot-Nederlandse gedachte, parallel aan de ontwikkeling in het Zuiden.

van Maastricht naar de organisatie van een NTLC. Ze werd weliswaar door Vuylsteke met enige reden weggehoond, maar doordat Leiden faalde en Maastricht groothartig was, kon toch worden uitgevoerd wat de stad in eerste instantie ontzegd was.

Het simpele feit van de toewijzing betekende een zekere erkenning van Limburg als medespeler op taal- en letterkundig terrein in Groot-Nederland, erkenning ook van het Limburgs eigene als onderdeel van de Groot-Nederlandse cultuur. Dat gevoel van erkenning zal het zelfbewustzijn van Maastricht en Limburg binnen de Nederlandse natie ongetwijfeld versterkt hebben. Na het congres van 1875 kon voldaan geconstateerd worden dat de stad zich met succes geprofileerd had, voor het eerst ook als congres- en cultuurstad. Het proces van integratie in het Nederlandse staatsverband ging na 1875 verder en werd aan het begin van de 20<sup>e</sup> eeuw zo goed als voltooid.

De vraag of Limburg door de Congressen ook een bijdrage geleverd heeft aan de Groot-Nederlandse gedachte, het Nederlands stamgevoel, zou ik niet bevestigend willen beantwoorden. De kwestie leefde hier gewoon niet, de vraag was niet aan de orde. Ik denk dat diverse leden van de Maastrichtse Regelingscommissie, zowel in 1875 als in 1910, op een heel natuurlijke wijze grensoverschrijdend, dus ook Groot-Nederlands, dachten en voelden. Hun biotoop was immers een grenzenland. Dat betekende niet alleen verbondenheid met Nederland en Vlaanderen, maar ook met de Duitstalige regio Aken en met het Franstalige Luik. Die relaties gaven Limburg een aparte positie in Groot-Nederlands verband. Over de Franse taal

merkte Désiré Franquinet in 1881 op – hij was districts-schoolopziener en dus zeker geen franskiljon – dat zij ‘in ons land en niet het minst hier te Maastricht als de bezielende draagster van ontwikkeling en beschaving’ werd beschouwd.<sup>141</sup> In de Limburgse pers gaf de Franstalige *Courrier de la Meuse* toen nog steeds de toon aan. De politieke strijd lust van de Vlaamse broeders was de Limburgers bovendien volkomen vreemd. Gegeven hun geschiedenis en de taal- en cultuursituatie anno 1875, waren zij echt niet in staat een reële bijdrage te leveren aan het Groot-Nederlands stamgevoel; dit met alle respect voor de door Limburgers vanaf 1865 geleverde congresbijdragen. Ook in 1910 was de integratie van Limburg in het Nederlandse letterenland nog niet compleet. ‘Groot-Nederland’ was er geen vertrouwd gedachtengoed en de Vlaamse Beweging nog altijd een wat vreemd, onbegrepen fenomeen.

Wel mag worden vastgesteld dat Limburg in het begin van de twintigste eeuw een erkend medespeler was geworden op taal- en letterkundig terrein. De Congressen van 1875 en 1910 hadden daaraan een bescheiden bijdrage geleverd. Het grote publiek was zich van dit alles niet bewust. Voor ‘de man in de straat’ waren de Congresdagen memorabele feesten met daarbij passende lichteffecten en muzikale kleuren. Voor de Congresgangers waren er bovendien de spreekbeurten op hun vakterrein of interessegebied én de persoonlijke ontmoetingen met collega’s uit Noord en Zuid.<sup>142</sup>

141 Lou Spronck, ‘t Sermoen vaan Franquinet’, Kroniek vaan Mestreech, *De Maaspost* 30 september 1998.

142 Theo Bovens 1987 citeert Pieter Ecrivisse, die voorzichtig oordeelde dat de Congressen ‘de brug zijn geweest, waarover Zuid en Noord elkander *genaderd* zijn’ (cursivering van mij, LS), en vroeg zich af of Limburg in dat proces een rol gespeeld heeft in positieve zin. Bovens’ antwoord (met betrekking tot de door hem onderzochte periode 1830-1875) was dat de betekenis van Limburg in dit verband onbeduidend was, dit in tegenstelling tot de zeer actieve rol die de ‘oud-Limburgers’ Pieter Ecrivisse, Jan Michiel Dautzenberg en Pieter Willems gespeeld hebben. De belangstelling voor de Vlaamse Beweging was in Nederland ‘over het algemeen lauw’ en in Limburg ‘kleiner dan in het Noorden’. Zie Bovens 1987, 71, 95-96.



Hendrik van Veldeke. Foto LS.

### Toegift: een standbeeld voor Hendrik van Veldeke

Het idee voor de oprichting van een standbeeld van Hendrik van Veldeke was gerijpt in het hoofd van dr. Joseph Endepols en overgenomen door de andere leden van de Regelingscommissie 1910. Prof. Jan te Winkel had de eer om op de eerste dag van het 31<sup>e</sup> Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres in zijn aan Veldeke gewijde rede het plan bekend te maken. Hij merkte daarbij ook op, 'dat aan de uitvoering (...) geene bezwaren van beteekenis, naar wij vertrouwen, ook niet van financiëlen aard, in de weg staan, vooral niet, wanneer ook van onze Congresleden nog op eenigen steun te rekenen is'.<sup>143</sup> Het plan viel bij hen in goede aarde, maar hun materiële steun viel wat tegen. Toch kon in de middagvergadering worden meegedeeld dat er voor het gewenste standbeeld 'reeds voor ruim f. 100,- [was] geteekend op de gedeponeerde lijsten'.<sup>144</sup> Bij bespreking in de Maastrichtse gemeenteraad op 10 oktober 1910 was dit bedrag opgelopen tot 138 gulden en 50 cent.<sup>145</sup> Daar bleef het voorlopig bij.

Pas in 1912, toen de *Handelingen* gedrukt waren en het er naar uitzag dat het Congres met een batig saldo kon worden afgesloten,<sup>146</sup> was er tijd om de actie voor het standbeeld te hervatten. Dat gebeurde grondig. Er werd een Veldeke-commissie samengesteld met burgemeester L.B.J. van Oppen als voorzitter, L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck en H.J.E. Endepols als eerste, resp. tweede ondervoorzitter, kapitein H. Dyserinck en jhr. P.H.A.A. Graafland als eerste, resp. tweede secretaris, P.H.A. Jelinger als penningmeester en dertien leden, onder wie Marie Koenen als enige

143 *Handelingen* 1910, 76-86.

144 *De Tijd*, 1 september 1910.

145 Arijs 2017, 81.

146 *Regelingscie* 1910, omslag 4. De hierin bewaarde stukken bieden een gedetailleerd beeld van de inkomsten en uitgaven. Op 20 november 1912 werden twee eindrekeningen voor akkoord getekend door L. Lamberts Hurrelbrinck, Laurent Polis en J. Endepols: 1. een verantwoording van ontvangsten en uitgaven door secretaris mr. L.B.J. van Oppen met een saldo f. 839, 81½; 2. de rekening opgemaakt door de penningmeester P.H.A. Jelinger met een batig slot van f. 46,29. Aan de penningmeester werd decharge verleend. Ik heb de indruk dat beide saldi werden gereserveerd voor het te realiseren Veldeke-standbeeld.

vrouw, en liefst drie wethouders. Erevoorzitter was gouverneur jhr. Gustave Ruys de Beerenbrouck. De commissie werd opgetuigd met een internationaal gezelschap van twintig taal- en letterkundige ereleden. Al die namen ondersteunden een tekst waarin om geldelijke steun gevraagd werd. Bijgevoegd was een brochure met de *Rede uitgesproken door Prof. Dr. Jan te Winkel over Hendrik van Veldeke op het XXXI<sup>e</sup> Taal- en Letterkundig Congres te Maastricht*, waarin deze ‘het onbetwistbaar recht bepleit van Hendrik van Veldeken (...) op een onvergankelijke hulde van een dankbaar nageslacht, op een standbeeld ter plaatse, waar hij heeft geleefd en gezongen’.<sup>147</sup> Maar de reacties waren lauw en het project stokte.<sup>148</sup> Toen er eind 1912 geen zicht was op spoedige realisering, besloot de commissie om de binnengekomen gelden ad f. 364,25 bij de gemeente in consignatie te geven.<sup>149</sup>

Endepols, tot nu toe de drijvende kracht achter het in het slop geraakte plan, gaf de moed niet op. In de jaren 1918-1920 vond hij een commilito in dr. Edmond Jaspar (1872-1946). Met elkaar deelden zij de liefde voor Oranje en het vaderland én de verliefdheid op Maastricht: hun stad, haar historie en haar taal.<sup>150</sup> In 1926 stonden beiden aan de wieg van de vereniging Veldeke, en ook de dichter zelf liet hen niet los.<sup>151</sup> Vrijwel gelijktijdig met het ‘Leesgezelschap’ in Hasselt – Eugeen Leën was daar de centrale figuur – vatten zij het plan op voor een huldiging van Hendrik bij zijn 800<sup>e</sup> verjaring. Oud-penningmeester P.H.A. Jelinger,

mogelijk bevreesd voor continuering van financiële onduidelijkheden, voelde weinig voor een nieuw avontuur met onzekere afloop. Na een onderhoud met burgemeester mr. L. van Oppen, schreef hij op 29 juni 1926 een brief aan mr. L. van Oppen en dr. J. Endepols, eerste en tweede secretaris van het NTLC 1910, waarin hij uitdrukkelijk attendeerde op de decharge die hem op 20 november 1912 verleend was.<sup>152</sup>

Intussen werkten Jaspar en Endepols, met de hand van burgemeester Van Oppen in de rug, hun plannen verder uit. Begin 1927 werd een ‘Comité ter herdenking van den 800sten verjaardag van Heynryck van Veldeken’ in het leven geroepen met een dagelijks bestuur, bestaande uit mr. dr. E. Jaspar voorzitter, dr. H.J.E. Endepols ondervoorzitter, jhr. J.A.I.H. Graafland secretaris, J.H. Schöpping penningmeester, en vier leden: mevr. D. Bogaert geb. jkvr. de Stürler de Frienisberg, mr. E.M.C.B. Franquinet, dr. W.J.M. Indemans en mr. F.I.J. Janssen.<sup>153</sup> Vervolgens werd een erecomité samengesteld, bestaande uit 158 over de hele wereld verspreide personen, en een groep van dertien erevoorzitters, met Zijne Koninklijk Hoogheid prins Hendrik als eerste erevoorzitter en H.M. Koningin Wilhelmina als beschermvrouwe. In juni-juli werd een acht pagina’s tellende rondzendbrief verspreid in een oplage van 12.000 exemplaren. Het Comité sprak daarin de hoop uit, dat ‘wij weldra door den vrijgevigigen steun van alle Grootnederlanders het gedenkteeken van Heynryck kunnen oprichten (...) als een zinnebeeld en een blij-

147 Regelingscie 1910, omslag 4: De firma Leiter-Nypels leverde op 10 februari 1912 naast 500 exemplaren van de *Handelingen* (kosten f. 536,40) 1.000 overdrukken van de rede van Te Winkel (kosten 25 gulden). De rekening werd op 22 mei 1912 voldaan.

148 *Limburg's Jaarboek* 18 (1912) 164 vermeldt dat uit de kas 10 gulden is geschonken voor het Veldeke-monument.

149 Arijs 2017, 81. Het ‘bij de gemeente in consignatie geven’ leid ik af uit de onvolledige formulering van Arijs.

150 Edmond Jaspar (1872-1946), kantonrechter, was auteur van Maastrichtse gedichten (*Bonte Blomme*) en een stadsgeschiedenis (*Kint geer eur eige stad?*). Met Joseph Endepols verzorgde hij de brochure *Oranje en Maastricht* (1925). Jaspar's levensbericht, geschreven door Endepols, verscheen in het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* 1947, 110-119.

151 Spronck 2012, 19.

152 Arijs 2017, 84; *Neerlandia* 39 (1926) 88-89; de brief van P.H.A. Jelinger in: Regelingscie 1910, omslag 4.

153 *Neerlandia* 31 (1927) 3. Jhr. J.A.I.H. Graafland (1889-1945) was de oudere broer van de hiervóór genoemde jhr. P.A.A.H. Graafland (1890-1963). Zij waren neven van de schilder jhr. Rob. A.A. Graafland (1875-1940). Zie *Nederland's Adelsboek* 83 (1993) 403, 407-408.

vende getuigenis der Grootnederlandsche saâmhoorigheid van Taal en Stam'. Tevens werd propaganda gemaakt op de 725 middelbare scholen in Nederland en Nederlands Oost-Indië.<sup>154</sup>

Een tweede doelstelling van het Comité was de publicatie van een gedegen boekwerk over Hendrik van Veldeke. Daartoe werd in 1928 een prijsvraag uitgeschreven met als juryleden dr. J. van Dam (Amsterdam) en de hoogleraren G. Brom (Nijmegen), J.H. Kern en A. Verwey (Leiden), L. Scharpé (Leuven) en R. Verderyn (Luik). De volledige tekst van de prijsvraag werd verstrekt aan twaalf universiteiten. Een verkorte versie ging naar 250 dagbladen in Nederland, Vlaanderen en Nederlands Oost-Indië.<sup>155</sup>

Het concurrerende Veldeke-comité in Hasselt heeft deze Maastrichtse voortvarendheid ongetwijfeld met enige irritatie gevolgd. De oorspronkelijke bedoeling om in goede verstandhouding te werken aan een huldiging zowel in Belgisch als in Nederlands Limburg werd verdrongen door de na-ijver. De irritatie in Hasselt was mogelijk mede een gevolg van de maandenlange verstoring en vertraging van de eigen organisatie door uiteenlopende regionale en nationale intenties. Maar toen begin 1928 de gemeente Hasselt 10.000 franken (4.750 gulden) doneerde en het ministerie van Wetenschappen en Kunsten er 5.000 (2.375 gulden) bij deed, kwam de vaart erin. Effectieve samenwerking van beeldhouwer Henri Joseph Holemans (1894-1973) met uitvoerder E. Helde en het Veldeke-comité had op korte termijn het gewenste resultaat. Op 30 september 1928, bij het bezoek van prins Leopold en prinses

Astrid aan Hasselt, kon het monument onthuld worden.<sup>156</sup>

De glorie van Hasselt prikkelde. Al in oktober 1928 benaderde het Maastrichtse comité de 121 Limburgse gemeenten om naar gelang het aantal inwoners een bedrag van 10 gulden tot 95 gulden te storten. Naar de Maastrichtse gemeenteraad en naar het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in Den Haag gingen afzonderlijke subsidieverzoeken uit –onder stille verwijzing naar de handelwijze van Hasselt en Brussel. In Maastricht werd bovendien een straatinzameling gehouden. Helaas ontbreken ons vanaf december 1928 de nodige financiële gegevens, maar de ingezette acties moeten succesvol geweest zijn.<sup>157</sup>

Eind juni 1929 maakte de jury van de Veldeke-prijsvraag de naam van de winnaar bekend. De oplossing was ingezonden onder het motto 'Tussen twee werelden' en bleek geschreven door de historicus L.J. Rogier (1894-1974). De bekroonde studie werd in 1931 'voor het Comité Henric van Veldeken' fraai uitgegeven bij Leiter-Nypels te Maastricht onder de titel *Henric van Veldeken. Inleiding tot den dichter en zijn werk met bloemlezing*. Het boek telde ruim 200 pagina's. Circa 300 personen hadden erop ingetekend.

De opdracht voor het beeld van Hendrik van Veldeke werd verleend aan de Maastrichtse beeldhouwer Charles Vos (1888-1954). Op een stevig voetstuk vond de bronzen minstreel een centrale plaats op het naar hem genoemde plein tussen de zware romaanse westbouw van de Sint-Servaas en de gotische toren van de Sint-Jan. Op 10 september 1934 werd het beeld onthuld.<sup>158</sup> Joseph Endepols was een tevreden

154 *Neerlandia* 33 (1929) 12; Arijs 2017, 82. Bij de 158 ereleden, vermeld in de circulaire van het Maastrichtse Comité, vinden we ook Eugeen Leën (1862-1932), voorzitter van het Comité Hendrik van Veldeke te Hasselt.

155 *Neerlandia* 33 (1929) 12.

156 Arijs 2017, 78, 85-93.

157 *Neerlandia* 33 (1929) 12.

158 Arijs 2017, 93-94.

mens. Tussen de lancering van het plan op het 31<sup>e</sup> NTLC van 1910 en de realisering ervan lagen 24 jaar van stugge volharding, die nu eindelijk bekroond werden. Edmond Jaspar, voorzitter van het Veldeke-comité, genoot het voorrecht om de troubadour vanuit zijn huis aan het Sint-Servaasklooster recht in de ogen te kijken, iedere dag weer.<sup>159</sup>

## Bronnen en literatuur

- Regelingscie 1875: RHCL, 21.105, Archief Regelingscommissie 14<sup>e</sup> NTLC [1874-1876].
- Regelingscie 1910: RHCL, 21.106, Archief Regelingscommissie 31<sup>e</sup> NTLC [1910-1912, 1926].
- [Almanakken] Opregte Maastrichter Almanak voor 1868; idem 1876; idem 1911.
- [Kranten] Delfher krantenbank 1875 en 1910; Regelingscie 1910, omslag 6; *Limburger Koerier*, vrijdag 26 augustus t/m donderdag 1 september 1910.
- Arijs 2017: Karen Arijs, *Vormen van regionaal bewustzijn en nationale identiteit in Belgisch- en Nederlands-Limburg, 1866-1938*, MM 82, Hilversum 2017.
- v.d.Berg/Couttenier 2009: Willem van den Berg en Piet Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*, Amsterdam 2009.
- Bovens 1981: Th.J.Fr.M. Bovens, *De Nederlandse Taalcongressen in relatie met de Limburgse integratie in Nederland 1830-1875*, Nijmegen/Maastricht 1981. [Kandidaatsscriptie]
- Bovens 1987: Th.J.Fr.M. Bovens, *De brug tussen Vlaanderen en Nederland. De Limburgse reacties op de Vlaamse Beweging 1830-1875*, Nijmegen/Maastricht 1987. [Doctoraalscriptie]
- de Clerck 1966: Karel de Clerck, *Confrontatie Noord-Zuid. Dicht en on dicht uit de beroerde jaren 1830-1850*, VP 199, Hasselt 1966.
- de Clerck 1979: K. de Clerck, 'Overzicht van de "Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen"; Chronologische lijst van de "Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen"', *De Negentiende Eeuw* 3 (1979) 74-79.
- Couttenier 1998: Piet Couttenier, 'Literatuur en Vlaamse Beweging. Tot 1914', in: *NEVB*, deel 2 (1998), 1939-1950, 1957. [DBNL]

---

<sup>159</sup> Ik dank Tiek Janssen, Piet Orbons, Peter Schulpen en de redactie van dit jaarboek voor hun op- en aanmerkingen bij eerdere versies van de tekst en fotograaf Jan van Tol voor zijn aandeel in de productie van de afbeeldingen.

- Dagnino 2015: Roberto Dagnino, *Twee leeuwen, één kruis. De rol van katholieke culturele kringen in de Vlaams-Nederlandse verstandhouding (1830 – ca. 1900)*, Hilversum 2015.
- Elias 1963-1965: H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, 4 delen, Antwerpen 1963-1965*, [dl. 1 1780-1830; dl. 2 1830-1859; dl. 3 1860-1883, dl. 4 1883-1914]
- Fasel/Maas 1979 Anthon Fasel, Nop Maas, 'Register op de "Nederlandsche Taal- en Letterkundige Congressen"', *De Negentiende Eeuw* 3 (1979) 80-156.
- Geyl 1948-1959 P. Geyl, *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, 3 delen, Amsterdam-Antwerpen 1948, 1949, 1959. [dl. 1 (herziene uitgaaf) tot 1648, dl. 2 1648-1751, dl. 3 1751-1798]
- GLL Lou Spronck, Ben van Melick, Wiel Kusters (red.), *Geschiedenis van de literatuur in Limburg*, Nijmegen-Maastricht 2016.
- Habets Msg 1977: Jos Habets, 'Cronijkje van het Hertogdom Limburg sedert 1830', *De Maasgouw* 96 (1977) 119-120.
- Habets Msg 1982: Jos Habets, 'Autobiografie', *De Maasgouw* 101 (1982) 158-160.
- Handelingen NTLC *Handelingen van het [1<sup>e</sup> t/m 32<sup>e</sup>] Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres*, gehouden te [plaats en jaar].
- Jenniskens 1982: A.H. Jenniskens, 'Mr. G.L.D. Franquinet, eerste stadsarchivaris van Maastricht', in: *Campus Liber*, Werken LGOG 8, Maastricht 1982, 466-482.
- op de Kamp 1981, 1982 H.J. op den Kamp, 'Pieter Ecrevisse, de Limburgse Conscience 1804-1879', delen 3 en 4, *Maaslandse Sprokkelingen*, Nova Series 4 (1981), nr. 9, 33-39, en 5 (1982), nr. 9, 18-32.
- Kessen 1943: A. Kessen, 'Levensbericht van L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck', in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* 1942-1943, 51-60.
- Leerssen 2006: Joep Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland, 1806-1890*, Nijmegen 2006.
- Moubis 1959: Clara Moubis, *Onderzoek naar het autobiografisch element in de werken van Mr. L.H.J. Lamberts Hurrelbrinck*, Nijmegen 1959. [Kandidaatsscriptie]
- NEVB Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse beweging, drie delen, Tielt 1998.
- Nissen 1986: Peter Nissen, *De akkoorden van het gemoed. Het literaire leven in Roermond in de negentiende eeuw*, Roermond 1986.
- Rogier 1974: L.J. Rogier, 'De evolutie van Hollands visie op Vlaanderen', in: *Herdenken en herzien. Verzamelde opstellen van L.J. Rogier*, Bilthoven 1974, 293-315.
- Rooses 1867: Max Rooses, 'De Nederlandsche Taalcongressen', *Nederduitsch Tijdschrift* 5 (1867), 4<sup>e</sup> deel, 66-133.
- Spronck 2012: Lou Spronck, *Dr. Joseph Endepols, woordenaar en dialectoloog 1877-1962*, Maastricht 2012.
- Vanacker 1985: Hans Vanacker, 'Noord-Zuid en Zuid-Zuid in 1873', *Neerlandia* 89 (1985) 137-140. [DBNL]
- Verberne 1947: L.G.J. Verberne, 'De Vlaamsche beweging tot 1914', in: *In de spiegel van het verleden. Historische opstellen*, Utrecht-Antwerpen 1947, 282-325.
- de Vroede 1949: Maurits de Vroede, 'Bij de honderdste verjaring van het eerste Nederlands Congres', *De Gids* 112 (1949) 221-224. [DBNL]
- Willemsen 1981: A.W. Willemsen, 'De Nederlandse Congressen en hun politieke achtergrond', *De Negentiende Eeuw* 5 (1981) 60-71.
- Willemyns 1991: Roland Willemyns, 'De standaardisering van het Nederlands in Vlaanderen in de 19de eeuw en het eerste 'Nederlandsch Congres'', *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde* 1991, 1-17. [DBNL]
- te Winkel 1927: J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, 2<sup>e</sup> druk, deel 7, Haarlem 1927.

## ABSTRACT

## Limburg and the Netherlandic Linguistic and Literary Congresses. Contributions from the fringe. 1849-1912.

In 1839 Belgium and the Netherlands were definitively separated from each other. Part of the arrangement was that Limburg east of the Meuse was separated from Belgium and, together with the fortress Maastricht, joined to the Netherlands as the Dutch province of Limburg (from here on in this article the name ‘Limburg’ always refers to the Dutch province Limburg, and not the Belgian province of the same name). As a result of these separations, the language situation changed both in Flanders and in Limburg. In Flanders, the French language, which was already frequently used by the upper classes, became the language of the administrative and judicial systems, despite the fact that Netherlandic was the language of the people, the church, and primary education. Without command of French it was impossible to climb the social ladder. Meanwhile, in Limburg Netherlandic became the language of public life. For a long time, mastery of French remained a distinguishing sign in social intercourse of the upper classes in Limburg, but in no way there was a threat from French to the use of Netherlandic.

In Flanders, especially in Ghent and Antwerp, a movement (the ‘Vlaamse Beweging’) soon arose that strived to put an end to the suppression of the Flemish identity by the French language, and to restore the pride of the Flemish people in their own Netherlandic (‘diets’) character. From 1849 onwards, Dutch-Belgian Netherlandic philologists organized three-day congresses, alternately in a Belgian and a Dutch city, to experience the common linguistic identity (the ‘Groot-Nederlandse Gedachte’), to promote the practice of the Netherlandic language and literature, and to raise the status of Netherlandic in Flanders. On the Flemish side, the novelist Pieter Ecrevisse and the poet Jan Michiel Dautzenberg played a prominent role. They belonged to the group of former Limburg citizens who, at the time of the separation, had opted for moving to Belgium.

In Limburg there was initially little interest in the Netherlandic Congresses. Here, the position of the Netherlandic cultural language was as weak as it was in Flanders, but it was not discriminated against. The primacy of Netherlandic was undisputed, and the Flemish Movement and the notion of ‘Great Netherlandic tribalism’ fell outside the field of interest. It was only after 1867, when the termination of the political relationship between the Netherlands and the German Union made it clear that Limburg’s future was definitively in the Netherlands, that the desire arose to organize a Netherlandic Linguistic and Literary Congress in Limburg’s capital, Maastricht. In addition to idealistic motives – further integration of Limburg into the Netherlands, promotion of the Netherlandic language and literature, stirring up Great Netherlandic tribalism – economic motives in the form of city promotion played a role. After all, the national press paid ample attention to Netherlandic Congresses, as well as to the accompanying programs, in which the organizing city would present its attractive features.

In 1873, when Maastricht applied for an organizational role, the 14th Congress was assigned to competing Leiden. This was partly due to a sharp statement by the Flemish liberal Julius Vuylsteke.



He blamed Maastricht for francophilia and thus duplicity, the first rightfully so, the second unjustly. When it turned out that Leiden could not honor the election, the Congress was nevertheless assigned to Maastricht. Désiré Franquinet was the main man of the 14th Congress (1875). Michael Smiets and Jan Willem Brouwers displayed their rhetorical talents. Jos Habets made a valuable language-historical contribution, and Johannes van Vloten discussed Hendrik van Veldeke, with whom Netherlandic literature started around 1170.

In 1910 Maastricht was awarded the organization of another Congress, the 31st. Louis Lamberts Hurrelbrinck held the chairmanship with agile genius. Prof. Jan te Winkel spoke about Hendrik van Veldeke and launched the plan to erect a statue, with thanks to secretary Joseph Endepols who originated the idea. In particular the Flemish speakers made a great impression. They celebrated the expected switch to Flemish of Ghent University as the crowning glory of the work of the Flemish Movement. In the Momus Society in the evening, the Great Netherlandic tribal kinship was celebrated under the motto ‘De kop moet erop’ (Put the head on top) sung to the tune of ‘Piet Hein’, and the boisterous singing of the anthems of the Netherlands (‘Wilhelmus’) and Flanders (‘De Vlaamse Leeuw’). In any case, the accompanying program was successful.

What was the meaning of the Congresses? In the first place, they were the only platform on which Netherlandic linguists and literators from North and South were able to meet. Their importance, in part via the celebration of the brotherhood in societies and coffee houses, should not be underestimated. It nourished the Great Netherlandic polity, although the Flemish had expected more than just understanding from their northern colleagues. The most important product of the Congresses is the great Dictionary of the Netherlandic language (Woordenboek der Nederlandsche Taal, 43 volumes) which was completed only at the end of the 20th century.

Without a doubt, the two Congresses held in Maastricht were important for the prestige of the Netherlandic language and literature in Limburg, and for the further integration of this province into the Netherlands. Furthermore, they were of great significance for the promotion of Maastricht as a city of sweet life, situated beautifully near the Meuse, at the foot of mount St. Peter.